

BIJLAGE 4

**Aanwijzingsbesluit Beschermd
dorpsgezichten**

Agendapunt: 21

DOKKUM, 10 februari 1987

No. 37/'87
Aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht van
Ee

Aan de gemeenteraad,

Bij schrijven van 13 november 1986 heeft het college van Gedeputeerde Staten ons te kennen gegeven dat naar het voorlopig oordeel van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur de kern van Ee, vanwege haar kenmerkende dorpsstructuur, in samenhang met de historisch waardevolle dorpsbebouwing voor aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht in aanmerking komt. In verband hiermee heeft dit college ons verzocht het van het gevoelen van uw raad omtrent dit voorlopig standpunt in kennis te stellen.

In de raadsportefeuille is dit standpunt, vertaald in een kaart met redengevende toelichting, ter inzage gelegd.

Wij zijn van mening dat de kaart de juiste begrenzing van het te beschermen gebied aangeeft en dat de in de toelichting genoemde beweegredenen, die tot het standpunt van de minister hebben geleid, volledig kunnen worden onderschreven.

Wij geven u in overweging zich aan onze mening te conformeren en daarvan kennisgeving te laten doen aan het college van Gedeputeerde Staten onder vermelding dat u het voorlopig oordeel van de minister graag zag verheven tot een definitief.

Voor de goede orde merken wij op dat de commissie Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu zich met dit voorstel kan verenigen.

Burgemeester en wethouders van Dongeradeel,

H. Sybesma , burgemeester

J.E. Ronda , secretaris

Raad d.d.	26/2-'87	nr. 21
Beslissing:	Conform	
ter afdoening naar:	G.O.	

AAN het college van Gedeputeerde Staten
van Friesland

Postbus 20120

8900 HM LEEUWARDEN

Uw kenmerk

Uw brief van

Ons kenmerk

DOKKUM,

864378✓

6 maart 1987

Onderwerp
aanwijzing tot beschermd
dorpsgezicht van Ee

Geacht college,

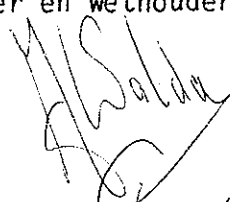
Naar aanleiding van uw schrijven d.d. 13 november jongstleden, kenmerk RO-86-36.517, delen wij u mede dat de raad van gevoelen is

- dat de ons bij uw genoemd schrijven gestuurde kaart de juiste begrenzing van het te beschermen dorpsgebied Ee aangeeft en
- dat de in de bij de kaart behorende toelichting genoemde beweegredenen die tot het voorlopig oordeel van de minister inzake de bescherming van voormeld dorpsdeel hebben geleid, volledig kunnen worden onderschreven.

De raad zag het voorlopig standpunt van de minister graag verheven tot een definitief.

Hoogachtend,

Burgemeester en wethouders van Dongeradeel,

, 1-burgemeester

, secretaris

Dict. HB
Typ. MK
Col. MK
Bijl.

Broederplein 41 3703 CD Zeist

Postbus 1001 3700 BA Zeist

Telefoon 03404-83211 Telefax 03404-16189

Burgemeester en Wethouders
van de gemeente Dongeradeel
Postbus 1
9100 AA DOKKUM

90031400 ✓

GEMEENTE DONGERADEEL		ED
VNR.: 90019522V		
ING.: 11 OKT. 1990		
CLNR.: 1.053.1		
AED.: <i>aw</i>	BUR.:	
ADVIES:		
		RAPPEL: 26/10

uw brief/kenmerk

ons nummer

behandeld door

164458

I.L.S. Klein

onderwerp

bijlage(n)

datum

Aanwijzing
Dorpsgezicht Ee
Gemeente Dongeradeel

10 OKT. 1990

Met verwijzing naar het gemeenschappelijk besluit van de Ministers van Welzijn, Volkgezondheid en Cultuur en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, tot aanwijzing van een gedeelte van Ee als beschermd dorpsgezicht bericht ik u het volgende.

Ingevolge artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988 stelt de gemeenteraad ter bescherming van dat stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan vast.

Voor een gedeelte van het betreffende gebied is het bestemmingsplan "Oude Dorpskern Ee", partieel herzien op 7 januari 1983 vigerend.

Ingevolge genoemd besluit is dit bestemmingsplan niet volledig te beschouwen als een plan zoals bedoeld in artikel 36, eerste lid van de Monumentenwet 1988.

In de periode tussen de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht en een onherroepelijke beslissing omtrent een bestemmingsplan is ook het bepaalde in artikel 50, lid 5, van de Woningwet en in artikel 46, lid 5, van de Wet op de Ruimtelijke Ordening van toepassing.

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

De RDMZ is bereikbaar vanaf Utrecht CS en station Driebergen/Zeist met buslijn 50 en 51

Wanneer een bouw- of aanlegvergunning wordt gevraagd houden Burgemeester en Wethouders de beslissing aan, indien er geen grond is de vergunning te weigeren. Dit laatste wil ik graag beklemtonen; het houdt in, dat de ingediende aanvraag getoetst moet zijn aan alle wettelijke vereisten, waarbij dus ook het schriftelijke advies van het deskundig college bij de toepassing van de voorschriften omtrent de welstand (art. 85, derde lid, van de Woningwet) moet zijn ingewonnen. De vergunning kan worden verleend, indien de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur heeft verklaard tegen deze verlening geen bezwaar te hebben (artikel 50, 11e lid, sub a, van de Woningwet, resp. artikel 46, 11e lid, sub a, van de Wet op de Ruimtelijke Ordening).

Naar het mij voorkomt zal het aanhouden van aanvragen, zoals hierboven bedoeld, in een aantal gevallen onnodige vertraging in afdoening tot gevolg hebben.

Ik verklaar dan ook krachtens het bepaalde in artikel 50, lid 11, sub a, van de Woningwet, geen bezwaar te hebben tegen het verlenen van bouwvergunningen voor de volgende gevallen:

1. Inwendige verbouwingen van bestaande bouwwerken, waarbij het bestaande gebruik gehandhaafd blijft.

2. Uitwendige veranderingen van niet ingrijpende aard van bestaande bouwwerken, waarbij het bestaande gebruik gehandhaafd blijft en voor zover deze veranderingen niet zichtbaar zijn vanaf de openbare weg.

Onder "uitwendige veranderingen van niet ingrijpende aard" versta ik wijzigingen van raam- en deurpartijen en andere gevelonderdelen, op een zodanige wijze, dat het totaal aspect niet wezenlijk wordt veranderd c.q. verslechterd. Aan- en uitbouwen zijn hieronder niet begrepen.

Voor de goede orde merk ik hierbij op dat voor panden en objecten, die beschermd zijn krachtens de Monumentenwet 1988 het bepaalde in de artikelen 11 t/m 33 van die wet van toepassing is en blijft.

De Minister van Welzijn,
Volksgezondheid en Cultuur,
namens deze,
het Hoofd van de Afdeling Technieken,

Ir. J.H.S. Timmler-Doornekamp

Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Broederplein 41 3703 CD Zeist

Postbus 1001 3700 BA Zeist

Telefoon 03404-83211 Telefax 03404-16189

90031403

GEMEENTE DONGERADEEL	
VNR.: 90014538	
ING.: 11 OKT 1990	
CL.NR.: 1.853.1	
AFD.: 90	BUR.:
ADVIES:	RAPPEL 26/10

ED

RAPPO N.O.V.

De Raad van de Gemeente Dongeradeel
Postbus 1
9100 AA DOKKUM

uw brief/kenmerk

ons nummer
164458

behandeld door
I.L.S. Klein

onderwerp
Aanwijzing
Dorpsgezicht Ee
Gemeente Dongeradeel

bijlage(n)

datum
10 OKT. 1990

Met toezending van een afschrift van het besluit van mij en mijn ambtgenoot van Volshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer van heden, kenmerk 3734 d.d. 10 oktober 1990, met bijlagen, geef ik U kennis van de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht in de zin van artikel 1, onder g, van de Monumentenwet 1988 van Ee gemeente Dongeradeel, zoals is aangegeven in de bij het genoemde besluit behorende tekening en als omschreven in de bijbehorende toelichting.

De Minister van Welzijn,
Volksgezondheid en Cultuur,
namens deze,
het Hoofd van de Afdeling
Technieken,

Ir. J.H.S. Timmler-Doornekamp

Raad

Voorz. V.K.A. Opmerking over aanpassing bestemmingsplan wa opgepast door Stunegrip RD.		
afg. B2	Gezien sec.: <i>A</i>	
Par. chef: <i>91</i>		
datum: 3-12-90	conform voorscr.	behandelen
burg.	<i>91</i>	
weth.	<i>91</i>	
weth.	<i>91</i>	
weth.	<i>91</i>	
weth.	<i>91</i>	

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

De RDMZ is bereikbaar vanaf Utrecht CS en station Driebergen/Zeist met buslijn 50 en 51

E L
Z I J N
V O L K S
G E Z O N D
H E I D
C U L T U U R

Kenmerk

Rijswijk

3734

's-Gravenhage

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

10 OKT. 1990

EN

DE MINISTER VAN VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER

OVERWEGENDE,

dat, in het terpdorp Ee in de loop van zijn ontwikkeling een kenmerkende bebouwingsstructuur tot stand is gekomen rondom een centraal gelegen kerkterrein,

dat, de historische en functionele ontwikkeling van dit terpdorp goed herkenbaar is gebleven in het patroon van straten, ruimten, hoogteverschillen en bebouwing,

dat, de historische kwaliteit van de aanwezige dorpsbebouwing een belangrijke bijdrage levert aan de ruimtelijke karakteristiek van dit dorpsgezicht,

dat het gebied mitsdien een beeld oplevert dat van algemeen belang is vanwege zijn schoonheid en zijn ruimtelijke structurele samenhang;

Voorts overwegende dat het geldende bestemmingsplan "Oude dorpskom Ee", vastgesteld op 14 januari 1975, goedgekeurd op 25 februari 1976, en partieel herzien op 7 januari 1983 niet in voldoende mate recht doet aan de omschreven historische karakteristiek;

Gelet op artikel 35 en artikel 36 van de Monumentenwet 1988;
Gehoord de raad van de gemeente Dongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland, de Raad voor het cultuurbeheer en de Rijksplanologische Commissie;

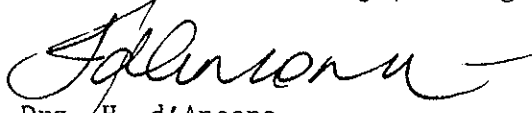
BESLUITEN

Het gebied in de gemeente Dongeradeel zoals is aangegeven op de bij dit besluit behorende tekening nr.030I en zoals is omschreven in de toelichting bij dit besluit, aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht in de zin van artikel 35 en 36 van de Monumentenwet 1988.

de termijn voor het vaststellen van een ter bescherming strekkend bestemmingsplan als bedoeld in artikel 36, eerste lid, vast te stellen op twee jaar, te rekenen vanaf de datum van dit besluit.

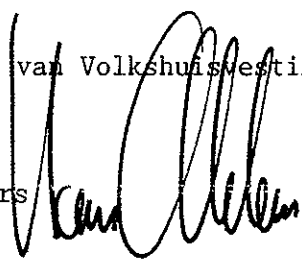
Van dit besluit, waarvan mededeling zal worden gedaan in de Staatscourant, zal afschrift worden gezonden aan de Raad voor het cultuurbeheer de raad van de gemeente Dongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland, en de Rijksplanologische Commissie.

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur,

Drs. H. d'Ancona

De Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,

J.G.M. Alders

dorpsgezicht Ee

BESCHERMDE STADS- EN DORSPGEZICHTEN EX ARTIKEL 35
VAN DE MONUMENTENWET 1988

EE, gemeente Dongeradeel

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van
EE, als beschermd dorpsgezicht

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart
(Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 30-I)
door de stippelijn omgrenste gebied.

RDMZ, april 1990

INLEIDING

Het beschermde dorpsgezicht betreft de kern van het dorp Ee, gelegen in het noordoostelijke kleigebied van de provincie Friesland, op een afstand van circa 7 km ten oosten van Dokkum.

De nederzetting Ee ontstond, waarschijnlijk omstreeks het begin van de jaartelling, als een agrarische vestiging in het onbedijkte kustgebied van noordelijk Oostergo en ontwikkelde zich onder invloed van periodieke overstromingen gedurende de eerste tien eeuwen van zijn bestaan tot een verhoogde woonplaats of terp.

Toen na de aanleg van zeeverende dijken gedurende de late Middeleeuwen de bewoningsomstandigheden zich aanmerkelijk verbeterden, vonden ook andere dan de oorspronkelijke agrarische functies een plaats op de terp, waardoor een dicht bebouwde dorpsstructuur ontstond.

Doordat de ontwikkeling zich zeer geleidelijk voltrok is het historisch aspect ook thans nog duidelijk herkenbaar aanwezig in de ruimtelijke opbouw van Ee. Deze opbouw kenmerkt zich vooral door het centraal gelegen kerkhof waaromheen, in een zekere regelmaat, enige dichtbebouwde gebieden zijn gegroepeerd. Aan de buitenzijde wordt deze dorpskom begrensd door een ringweg waarop de ontsluitingspaden van de verschillende bebouwingsconcentraties uitkomen.

De kenmerkende dorpsstructuur, in samenhang met de historisch waardevolle dorpsbebouwing, waartoe een zevental beschermde monumenten behoort, levert een beeld van zodanige cultuur-historische waarde, dat een aanwijzing van Ee als beschermd dorpsgezicht gerechtvaardigd is.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Tot de tweede helft van de 10de eeuw, wanneer een begin wordt gemaakt met de aanleg van zeeverende dijken, bestaat de kuststrook van noordoostelijk Friesland uit een kwelderrug, doorsneden met zee-armen en kreken waarlangs het zee-water onbelemmerd kan binnendringen. De regelmatig terugkerende afzetting van het meegevoerde zand- en kleimateriaal gedurende een periode van vele eeuwen leidt tot een geleidelijke ophoging van het bodemniveau in deze kuststrook. Daarbij ontstaat een patroon van hoger gelegen ruggen in het landschap, veroorzaakt door plaatselijke verschillen in samenstelling van het afgezette materiaal. Bij het ontstaan van deze kwelderruggen spelen onder meer de afstand tot de kust, de ligging ten opzichte van de kreken en de mate van inklinking van de ondergrond een rol. Wanneer, voor het eerst vanaf de 7de eeuw v. Chr., de opslibbing zover is voortgeschreden dat sommige delen van de kuststrook voor permanente bewoning in aanmerking komen, worden de eerste, agrarische nederzettingen gevestigd op deze hoger gelegen kwelderruggen.

Daarbij ligt de oudste vestigingsbasis dicht langs de kust van het latere gewest Oostergo en wordt gevormd door een brede en hoog opgeslibde strook langs de Wadden- en voormalige Middelzeekust, die zich vanaf Leeuwarden via Stiens, Ferwerd en Holwerd tot aan Nes uitstrekt. Uit de resultaten van bodemonderzoek in een aantal terpen is gebleken dat het meer landinwaarts gelegen gebied van de Dongeradelen pas kort vóór het begin van de jaartelling zover is opgeslibd dat ook daar de eerste bewoning plaatsvindt. Op grond hiervan kan de eerste bewoning in Ee op de periode rond de aanvang van de jaartelling worden verondersteld. De vestigingsplaats is gelegen aan de zuidoostzijde van een hoger gelegen kwelderrug die zijn ontstaan dankt aan de aanwezigheid van een voormalige kreekbedding in de ondergrond. Op korte afstand ten zuiden hiervan bevindt zich een lager gelegen gebied waarin een zee-arm - het latere Dokkumerdiep - vanaf de Lauwers diep in het land binnendringt. De rug waarop Ee ligt strekt zich verder naar het noordwesten uit en biedt daar een vestigingsplaats voor de dorpen Jouswier en Metslawier. De ten oosten van Ee gelegen dorpen Engwierum en Tibma liggen daarentegen op afzonderlijke kwelderruggen. Doordat de zeespiegel tijdens de eerste eeuw op een relatief laag gemiddeld niveau blijft, ondervinden de bewoners op de kwelderruggen aanvankelijk weinig overlast van het water. Wanneer echter het zeeniveau stijgt tijdens de post-Romeinse en vroeg-middeleeuwse transgressiefasen (perioden waarin de activiteit van de zee tijdelijk groter is en het aantal overstromingen sterk toeneemt) worden de nederzettingen door middel van doelbewuste ophoging veilig gesteld. Op deze wijze ontstaan de kenmerkende verhoogde woonplaatsen of terpen, die ook thans nog een belangrijke karakteristiek van het zeekeleigebied vormen. De oudste agrarische terpdorpen, waarvan het ontstaan teruggaat tot de periode vóór het begin van de jaartelling, kenmerken zich vaak door een straalsgewijs verkavelingspatroon dat zich tot ver in het omringende land kan voortzetten. Bij latere terpdorpen, ontstaan na de Romeinse tijd, is de perceelsindeling daarentegen juist blokvormig of rechthoekig. In het geval van Ee wijst de hoekige verkavelingsvorm op deze jongere datering. Hoewel de langgestrekte vorm en indeling van de terp en de ligging nabij het Dokkumerdiep erop zouden kunnen wijzen dat Ee een vroege ontwikkeling als handelsnederzetting heeft gekend, wordt deze veronderstelling niet door nadere gegevens gestaafd. Vooralsnog ligt een uitsluitend agrarische functie van Ee gedurende de beginperiode het meest voor de hand.

Gedurende de periode vanaf de tweede helft van de 10de tot in de 13de eeuw wordt geheel Oostergo door de aanleg van omringende zeedijken beschermd, waarbij overigens het gebied waarin het Dokkumerdiep ligt nog lange tijd buitendijks blijft.

Binnen het bedijkte land is een belangrijke functie weggelegd voor de vele watergangen die het kleigebied doorsnijden en waarvan een groot aantal, getuige het kronkelende beloop, zijn oorsprong vindt in een kreek uit eerdere perioden. In samenhang met de bedijking zijn de aanwezige kreken opgenomen in een vaartensysteem waarlangs tevens het overtollige binnenwater via uitwateringssluisjes kan worden geloosd.

In het oostelijk gebied van Dongeradeel valt een centrale afwaterings- en vervoersfunctie toe aan de Zuider Ee, die tot stand komt door een doorgraving van de kwelderrug tussen Metslawier en Ee waardoor twee voormalige getijdegeulen met elkaar in verbinding komen. Via de Ezumazijl kan dan het binnenwater van een groot gebied in de Lauwers worden geloosd.

De belangrijke functie van de Zuider Ee blijkt uit het feit dat vrijwel elk dorp in het gebied er door middel van een opvaart mee in verbinding staat. Bij de aanleg van deze opvaarten is eveneens zoveel mogelijk gebruik gemaakt van reeds aanwezige kreken.

De opvaart naar Ee vormt hiervan een kenmerkend voorbeeld; slechts het meest zuidelijke gedeelte van de vaart is gegraven met een beloop dwars op de kwelderrug, terwijl voor het overige gebruik is gemaakt van de kreek die zich tussen de ruggen van Ee en Tibma bevindt en verder noordwaarts loopt.

De aanleg van een vaart vanuit Ee in zuidelijke richting naar het nabijgelegen Dokkumerdiep wordt verhinderd door de omdijking van deze zee-arm, waarin de eb- en vloedbeweging nog tot de aanleg van de Dokkumer Nieuwe Zijlen in 1729 van invloed blijft. De bedijkingen en de verbeterde waterhuishouding maken het mogelijk het gehele gebied in permanent agrarisch gebruik te nemen, waarbij men er soms toe overgaat bebouwing buiten de eigenlijke dorpsterpen te plaatsen. Als vestigingsplaats worden ook dan de hoger gelegen kwelderruggen gekozen waarop tevens de wegverbindingen tussen de verschillende nederzettingen tot ontwikkeling komen. Ook in de omgeving van Ee leidt dit tot het ontstaan van enige boerderijen buiten het dorp, zoals Humalda, Obbema of Mockema, die tot belangrijke boerenplaatsen uitgroeien. Vestiging buiten de terpen blijft echter nog tot lang na de eerste bedijkingen een betrekkelijk riskante zaak als gevolg van regelmatige dijkdoorbraken en overstromingen. Zo is bekend dat bij de Allerheiligenvloed in 1570 alleen al in het dorpsgebied van Ee 130 personen de verdrinkingsdood vonden.

Hoewel door verplaatsing van boerderijen het agrarisch aspect van het dorp na de bedijkingen geleidelijk zal zijn verminderd, blijft een groot aantal boerenbedrijven op de uitgestrekte dorpsterp van Ee gevestigd. Daarnaast krijgen ook andere functies in toenemende mate een plaats binnen het dorp.

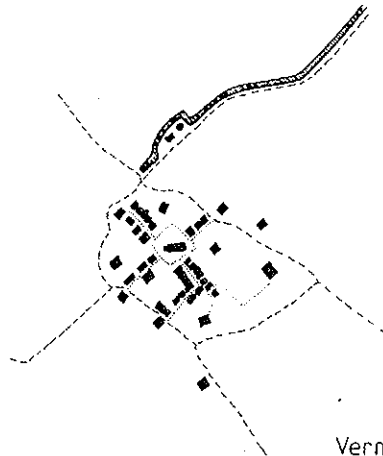
Het feit dat Ee als kerkdorp een centrale functie voor een groter gebied vervult, vormt een stimulans voor het ontstaan van woon- en ambachtsfuncties, die op de ruime dorps-terp voldoende bebouwingsmogelijkheden zullen hebben gevonden. Deze ontwikkeling leidt tot een verdichting van de dorpsbebouwing die zich vooral in de directe omgeving van de kerk lijkt te hebben voltrokken.

Met ontbreken van voldoende gedetailleerde kaarten maakt het nauwelijks mogelijk een betrouwbaar beeld te geven van Ee in zijn eerste ruimtelijke ontwikkelingsfasen. Geconstateerd kan worden dat de terpopbouw met een dubbel ringwegenstelsel en een viertal toegangspaden naar het kerkhof overeenstemt met het 12de en 13de-eeuwse Schoutenrecht, terwijl ook het kerkgebouw op grond van zijn bouwgeschiedenis gedateerd kan worden in het 2e kwart van de 13de eeuw.

De grietenijkaart van Bernardus Schotanus à Sterringa uit 1693, door François Halma in 1718 in herziene vorm uitgegeven, is het oudste kaartmateriaal dat enigszins een beeld geeft van de vorm en omvang van het dorp.

Op deze kaart is de uitgestrekte dorpsterp goed herkenbaar door de onregelmatig gevormde begrenzing van de buitenste ringweg, waarop vanuit verschillende richtingen een aantal wegen aansluit.

Binnen deze ringweg is rondom het centraal gelegen kerkgebouw een tamelijk dichte bebouwing met een deels herkenbaar stratenpatroon weergegeven.

Vermoedelijke situatie eind 17^e eeuw

De sterkste bebouwingsconcentraties, waarvan de dichtheid wijst op het gebruik als woning of ambachtsbedrijf, zijn aangegeven ten noordwesten en ten zuiden van de kerk; terwijl op het overige gebied binnen de ringweg lossere bebouwing voorkomt, waaruit een meer agrarische functie kan worden afgeleid.

Opmerkelijk is dat de bebouwing nauwelijks gericht lijkt te zijn op de ringweg en ook dat aan de buitenzijde van die weg slechts op een enkele plaats wat losse bebouwing voorkomt. Doorgaand verkeer is dan ook nauwelijks van belang voor het dorp, gezien de geringe omvang van het oostelijke achterland en de geïsoleerde ligging tussen het Dokkumerdiep en de Lauwerszee. De Schotanuskaart geeft een duidelijk beeld van de situering van boerderijen buiten de dorpskom. Zowel aan de zuidoostzijde van Ee, langs de weg naar Engwierum, als aan de noordzijde langs de weg naar Metslawier, zijn deze boerenplaatsen te vinden.

Door de laagte ten noordoosten van het dorp loopt de opvaart, deels gezamenlijk met de wegverbinding die naar het gehucht Tibma leidt. Waar deze weg en opvaart op de ringweg aansluiten, bevindt zich de windkorenmolen van het dorp.

De ruimtelijke ontwikkeling van Ee gedurende de verdere 18de eeuw leidt niet tot ingrijpende wijzigingen in het nederzettingsspatroon. De structuur zoals die in de voorafgaande eeuwen is gegroeid blijkt voldoende mogelijkheden te bieden voor de, overigens geringe, toename van de bebouwing. Naast enige verdichting binnen het bestaande dorp en vervanging van oudere bebouwing omvat de ruimtelijke ontwikkeling van Ee gedurende deze periode slechts een beperkte uitbreiding aan de noordzijde van het dorp. Hierbij komt aan de buitenzijde van de ringweg en aan de oostkant van de weg naar Metslawier, enige niet-agrarische bebouwing tot stand.

Het kadastrale minuteplan, de oudste kadasterkaart die dateert van omstreeks 1830, geeft een betrouwbaar beeld van de toenmalige dorpsplattegrond.

De opbouw bestaande uit het centraal gelegen kerkhof omringd door dichtbebouwde gebieden binnen een onregelmatig verlopende ringweg komt ook hier duidelijk tot uiting. Vanaf de vier zijden van het blokvormige kerkterrein lopen verbindingspaden naar de ringweg, waarbij het pad in zuidoostelijke richting door zijn onregelmatige, samengestelde beloop afwijkt van de overige drie. Verder is aan de westzijde van de terp nog een afzonderlijk pad tussen het kerkhof en de ringweg gelegen, met aan de buitenzijde enige losse bebouwing. Nagenoeg alle niet-agrarische bebouwing is langs de paden gesitueerd, waarbij vooral het gebied ten zuiden van de kerk opvalt door een zeer intensieve verkaveling.

Ruimere percelen, die op een agrarische functie wijzen, bevinden zich voornamelijk op het oostelijk deel van de terp, hoewel ook ten zuidwesten van de kerk op een enkele plaats boerderijen tussen de dorpsbebouwing zijn opgenomen.

Er blijkt nauwelijks bebouwing op het terrein rondom de kerk te zijn gericht, alleen ten westen van de toren liggen enige panden met de voorgevel naar de kerk georiënteerd. Een duidelijke ruimtevorming is vooral ten noordwesten en ten zuidoosten van de kerk uit het minuteplan af te lezen, waar een aaneengesloten bebouwing aan weerszijden van de verbindingspaden voorkomt.

Situatie circa 1830.

Dit is met name het geval aan de zuidzijde, waar het kleinschalige bebouwingspatroon zich zelfs voortzet tot aan de buitenzijde van de zuidwestelijke ringweg. Het rechte be-
loop van dit deel van de ringweg en de verkaveling ten westen ervan wekken de indruk dat hier in het verleden een soort doorsnijding van de terpstructuur heeft plaatsgehad, waardoor de weg aanmerkelijk binnen de terpvoet is komen te liggen.

Het toegenomen belang van de doorgaande route langs het dorp als gevolg van de wegverbinding met Kollumerland via de Dokkumer Nieuwe Zijlen (1725-1729) komt tot uiting in de daarop gerichte bebouwing, zoals de herberg die aan de noordoostkant van het dorp is gelegen. Het aantal panden dat zich op de doorgaande weg richt is naar verhouding echter gering en beperkt zich vooral tot de buitenzijde van de ringweg.

Op een perceel tussen de opvaart en de weg naar Tibma geeft het kadastrale minuteplan nog de molen met het molenhuis aan, terwijl langs de oostzijde van de weg naar Metslawier een eerste ontwikkeling van lintbebouwing buiten de dorpskom te herkennen is.

De ruimtelijke ontwikkeling gedurende de verdere 19de eeuw beperkt zich tot een voortgezette verdichting van de dorpsstructuur, onder meer door het tussenvoegen van nieuwe bebouwing. Zo komen enige woningen aan het pad rondom het kerkhof te liggen, vooral ten noorden van de kerk waar op het kadastrale minuteplan nog onbebouwde percelen zijn aangegeven.

Daarnaast vindt vervanging van oudere panden plaats, zoals de in 1834 gebouwde nieuwe pastorie gebouwd aan de oostzijde van de dorpsterp, ter plaatse van het langwerpige gebouw dat nog op de kadastrale minute is aangegeven. Het pad, dat het terrein aanvankelijk doorsneed, is daarbij omgelegd waardoor een grote aaneengesloten tuin tot stand komt.

Een ander voorbeeld van vervangende bebouwing is het voorhuis van de boerderij aan de zuidwesthoek van het kerkhof dat uit ca. 1860 dateert, terwijl ook de vervanging van de middeleeuwse kerktoren in 1869 in dit verband kan worden genoemd.

Eveneens rond het midden van de 19de eeuw vindt de verharding van de weg tussen Metslawier en Engwierum plaats, waarvan het noordoostelijk deel van de ringweg in Ee deel uitmaakt.

Tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw komt enige groei tot stand door de bouw van woningen aan de doorgaande weg. Behalve een enkele woning buiten de dorpskom in de richting Metslawier betreft dit vooral panden aan de binnenzijde van de ringweg ten noorden en oosten van de kerk.

Door de bouw van een min of meer aaneengesloten straatwand, verliest dit deel van de ringweg definitief zijn oorspronkelijke karakter als buitenzijde van het terpdorp.

De jaren na de Tweede Wereldoorlog laten aanvankelijk nog een ruimtelijke ontwikkeling zien die zich op de oude voet voortzet, onder meer tot uiting komend in de bouw van woningwetwoningen aan het bestaande wegenpatroon.

Vanaf de jaren zestig echter vindt een meer planmatige uitbreiding plaats in de vorm van woonwijkjes die eerst aan de zuidoost-, en later ook aan de westzijde van het dorp worden gebouwd.

Daarnaast komt tijdens de jaren zeventig van deze eeuw een omvangrijk herstelproces binnen de oude dorpskom van Ee tot ontwikkeling, waardoor vele historische panden voor afbraak worden behoeft.

Situatie 1989

HUIDIG RUIMTELIJK
KARAKTER

In de ruimtelijke opbouw van het tegenwoordige Ee is de historische ontwikkeling goed herkenbaar gebleven. De kenmerkende terpstructuur, waarin het centraal gelegen kerkterrein, het daarop aangehaakte stratenpatroon en de merkbare hoogteverschillen een belangrijke plaats innemen, en de soms sterk aaneengesloten bebouwing geven het dorp een geheel eigen karakteristiek. Deze wordt in belangrijke mate ondersteund door de overwegend hoge historische kwaliteit van de dorpsbebouwing waaronder zich een zevental beschermde monumenten bevindt.

De bebouwing bestaat hoofdzakelijk uit panden in één bouwlaag onder een schilddak of een zadeldak tussen topgevels. Als bouw materiaal voor de gevels is vrijwel uitsluitend baksteen toegepast, terwijl de daken overwegend met rode gebakken pannen zijn gedekt. Bij de (voormalige) boerderijen komt daarentegen meestal een rieten kap op de schuur voor in combinatie met een pannenaafdekking op het woongedeelte. Verder kan de verticale gerichtheid van de gevelopeningen nog als een algemeen bebouwingskenmerk worden genoemd.

NADERE OMSCHRIJVING VAN HET RUIMTELIJK KARAKTER

Door de ligging op het hoogste punt van de terp en de gerichtheid van een aantal straten daarop, neemt het 13de-eeuwse kerkgebouw met de uit 1869 daterende toren een dominante plaats in binnen de ruimtelijke opbouw van Ee. Doordat het zware bakstenen kerkgebouw bovendien diagonaal op het vrijwel vierkante kerkhofterrein is geplaatst, ontstaat een afwisselend ruimtelijk beeld waarin de openheid rondom de kerk sterk tot uiting komt en het gebouw nadrukkelijk een eigen plaats krijgt toebedeeld. Het ruimtelijk effect van deze situering wordt nog versterkt door het groene karakter en de merkbaar hogere ligging van het kerkhof, dat door een omringende haag van zijn directe omgeving wordt gescheiden.

Langs de buitenzijde van de Omgong, het klinkerpad dat het kerkhof omsluit, liggen enkele lage, overwegend 19de eeuwse woonpanden die de vierkante ruimte een duidelijke begrenzing geven. De woningen zijn direct aan of op korte afstand van de Omgong gelegen, uitgezonderd een tweetal boerderijen in de oostelijke en zuidwestelijke hoek die door de gerichtheid van de bedrijfsruimten op de buitenste ringweg een teruggeschoven ligging hebben, die een doorkijk op begroeide binnenterreinen toestaat. Het beeld van de bebouwing aan de buitenzijde van de Omgong wordt vooral bepaald door vrijstaande woningen, bestaande uit één bouwlaag onder een schilddak met een lage dakvoet. Op de noordelijke hoek neemt een onderkelderde woning uit het midden van de 19de eeuw, met een symmetrische gevelindeling en een gemetselde stoep, een afzonderlijke plaats in. Bij enkele andere, laat 19de eeuwse woningen komt een iets grotere verdiepingshoogte in combinatie met een gootlijst voor.

Hoewel de bebouwing aan de Omgong overwegend met de voor-gevel naar het kerkhof gericht is, liggen de panden op de hoek van de aansluitende straten in de regel juist met een zijgevel aan de Omgong.

De historische opbouw, nog afleesbaar uit het kadastrale minuteplan, waarbij de bebouwing aanvankelijk vooral langs de vier paden naar de kerk tot ontwikkeling kwam, is in deze gerichtheid herkenbaar gebleven.

De beide woningen ter weerszijden van de Lytse Loane wijken overigens als gevolg van latere veranderingen van het beschreven principe af door hun oriëntatie op het kerkhof en de aanwezigheid van voortuinen van enkele meters diepte.

Van de smalle straten die vanaf de vier zijden van de Omgong naar de voet van de terp voeren heeft de noordwestelijk gelegen Greate Loane het meeste het karakter van een hoofdstraat. De, naar verhouding ruime profielbreedte waarin aan de noordzijde een doorlopende tuinenzone is opgenomen, de gerichtheid op de kerktoren en de detaillering van de bebouwing dragen in belangrijke mate tot dit karakter bij.

De ruimtelijke afsluiting door de kerk, versterkt door het hoogteverschil van de terp en de trapsgewijs oplopende gootlijnen, geeft aan het oostelijk deel van de Greate Loane een enigszins besloten beeld van waaruit de openheid van het kerkhof goed waarneembaar is. In westelijke richting kent het straatbeeld echter aanmerkelijk minder beslotenheid, deels door het ontbreken van duidelijke hoekbebouwing, maar vooral ten gevolge van de brede, zwak gestructureerde ruimte van de ringweg ter plaatse.

Hoewel opgebouwd uit afzonderlijke vrijstaande panden, maken de straatwanden van de Greate Loane een gesloten indruk. Bij de woningen aan de noordzijde, die door een ondiepe tuinstrook van de rijweg zijn gescheiden, komen veel 18de-eeuwse topgevels met vlechtingen voor, met daartussen veelal een zadeldak evenwijdig aan de straat. De straatgevels met een goothoogte van één bouwlaag zijn dicht aaneen in een rechte rooilijn gesitueerd, waardoor een strakke ruimtebegrenzing ontstaat die het hoogteverschil van de terp extra benadrukt. De dubbele woning op de hoek van de Omgong wijkt door zijn grote ongelede bouwmasa, kapvorm en goothoogte, in negatieve zin van het heersende bebouwingsbeeld af.

De zuidelijke straatwand kenmerkt zich door een minder strakke opbouw. In het middendeel, waar de Sytse Klazessteech op de Greate Loane aansluit, grenzen de panden vrijwel direct aan de verharding en ligt de nokrichting dwars op de straat. De overige woningen wijken daarentegen iets terug en hebben een ondiepe, omheinde voortuin terwijl de nokrichting evenwijdig aan de straat loopt. In tegenstelling tot de noordzijde komen aan de zuidkant van de Greate Loane vrijwel uitsluitend schilddaken voor, waarbij de panden door de aanwezige gootlijsten en dakkapellen een wat voornamere 19de-eeuwse uitmontering kennen.

Ten zuidoosten van de kerk, ongeveer in het verlengde van de Greate Loane, bevindt zich de Lytse Loane die een bijzondere plaats binnen de totale dorpsopbouw inneemt.

Anders dan bij de overige drie paden vanaf de Omgong, vormt de Lytse Loane geen directe verbinding met de lager gelegen ringweg, maar volgt aanvankelijk het hoger gelegen gedeelte van de langgerekte dorpsterp om pas daarna via een bajonetbeweging van de terphelling af te dalen. In de ruimtelijke opbouw komt deze tweedeling eveneens tot uiting; het vlakke hooggelegen gedeelte kenmerkt zich door een tamelijk aanéengesloten bebouwing die op de straatruimte is gericht, terwijl het dalende gedeelte meer langs de zijgevels van losse bebouwing voert.

Vanaf de noordwestzijde, waar een drie meter smalle doorgang de verbinding vormt met de Omgong, verwijdt de straatruimte van de Lytse Loane zich geleidelijk tot een totale breedte van ruim 15 meter. De noordoostelijke straatwand bestaat uit een nagenoeg aaneengesloten reeks van eenvoudige lage 19de-eeuwse woningen in een rechte rooilijn, waarvan de voorgevels direct aan de klinkerverharding van een smalle stoepenstrook grenzen. De geringe goothoogte van circa 2 meter is zeer nadrukkelijk in het gesloten gevelbeeld herkenbaar doordat van de schild- of zadeldaken steeds een hellend vlak naar de straatzijde is gericht. Vanuit het brede gedeelte van de straat wordt de kleinschaligheid van deze bebouwing nog extra benadrukt door de hoge dak- en gevelvlakken van het erachter gelegen kerkgebouw. Aan de zuidzijde worden deze straatwand en het brede gedeelte van de Lytse Loane ruimtelijk afgesloten door het voorhuis van een kleine kopromp boerderij op de terphelling en enige opgaande bomen op het bijbehorende erf.

De westelijke straatwand van de Lytse Loane is verbrokkeld van opbouw en mist het kenmerkende gesloten bebouwingsbeeld van de overzijde. Dit wordt vooral veroorzaakt door kaalslag die niet door de noodzakelijke vervangende nieuwbouw is gevolgd, zodat het beeld hier thans door enige zijgevels en open plekken wordt bepaald. Zo is de bebouwing tussen de Hege Loane en de Omgong onderbroken door een open speeltereintje, terwijl ook een afsluitende hoekbebouwing aan de zuidzijde van de Hege Loane ontbreekt. Mede als gevolg van deze gebrekkige ruimtebegrenzing vertoont ook de opbouw van de straatruimte zelf een onsamenhangend beeld. Vooral het middendeel van de Lytse Loane, gelegen tussen de steenachtige, besloten doorgang naar de Omgong en het door losse bebouwing en beplanting gekenmerkte zuidelijke straatgedeelte, vertoont een tweeslachtige inrichting met schijnbaar willekeurig gesitueerde plantvakken en parkeerhavens en een ongerijmde uitstulping van de stoepenstrook aan de noordoostzijde. Het ontbreken van een duidelijke afbakening tussen de verschillende ruimtelijke sferen doet sterk afbreuk aan de totaalopbouw van deze straatruimte.

Het meest zuidelijke deel van de Lytse Loane is gelegen op de terphelling en wordt gevormd door een smalle doorgang langs de zijgevels van een aantal dwars op de straat geplaatste panden. Deze opbouw schept een ruimtelijk karakter

dat goed aansluit op de historische dorpsstructuur ter plaatse en dat zich in positieve zin onderscheidt van het brede gedeelte van de Lytse Loane.

Anders dan de Greate en de Lytse Loane hebben de beide overige paden die aansluiten op de Omgong, te weten de Haven en de Keareweare, een meer ondergeschikt karakter. Behalve door het hoogteverschil op de terphelling kenmerken beide straatjes zich door een geringe profielbreedte die geheel door verharding wordt ingenomen en door een kort en rechtstandig beloop.

De bebouwing aan de noordzijde van de Haven bestaat uit enige lage, voornamelijk 19de-eeuwse woningen met een zadeldak evenwijdig aan de straat en in een gesloten rooilijn, waarbij de hoek van de Uniastrjitte door een topgevel wordt gemarkeerd. Aan de zuidzijde van het straatje is nauwelijks sprake van een straatwand, maar wordt de ruimtebegrenzing gevormd door een lage woning op de hoek van de Omgong en een wat forser woon-winkelpand aan de Uniastrjitte. Ondanks het nagenoeg ontbreken van een zuidelijke straatwand toont de Haven een steenachtig, besloten straatbeeld, waaraan een belangrijke bijdrage wordt geleverd door de nabijgelegen hoge koorafsluiting van het kerkgebouw. Aan de noordoostkant van de Haven, bij de aansluiting op de brede Uniastrjitte, ontstaat een sterke verruiming die aan de overzijde door het witgepleisterde dorpscafé wordt begrensd.

Het ruimtelijk karakter van de Keareweare wordt in sterke mate bepaald door de beide agrarische schuren met hoge, rietgedekte schilddaken die het pad aan weerszijden begrenzen. De bebouwing die daadwerkelijk op dit straatje is gericht beperkt zich tot het woonpand op de hoek met de Omgong; het tegenovergelegen voorhuis is in een omheinde tuin gelegen en georiënteerd op de kerk. Voor het overige wordt de Keareweare geheel bepaald door de lage zijgevels van de beide boerenschuren. De smalle doorgang benadrukt de verbinding die het straatje vormt tussen de open ruimte rondom de kerk en een door boerderijen aan de Achterwei omzoomde open ruimte op de westelijke terpflank. Het is met name in deze omgeving dat het agrarisch aspect nog goed herkenbaar is in de vorm van enige boerderijen op de terp, hetgeen voor een dorp van deze omvang tamelijk zeldzaam in Noord-Nederland genoemd kan worden.

Op het westelijk deel van de terp, tussen de Keareweare en de Greate Loane, ligt enige kleinschalige woonbebouwing die door een tweetal paden wordt ontsloten.

Door zijn gebogen beloop en door de wisselende ligging van de lage, vrijstaande woningen waarvan het merendeel met een gevel direct aan het pad grenst, biedt de Foeke Sjoerdsstrjitte een gevarieerd beeld van bebouwing en groene, onbebouwde ruimte op de terphelling.

In tegenstelling hiermee bezit de Sytse Klazessteech, een smalle verbinding naar de Greate Loane, een meer steenachtige en besloten karakteristiek door de aaneengesloten woonbebouwing die in de lengte direct langs het pad is geplaatst. Voorbij de aansluiting op de Sytse Klazessteech daalt de Foeke Sjoerdsstrjitte met een duidelijk waarneembaar hoogteverschil van de terpflank af naar de ringweg. De besloten ruimtevorming binnen de terpbebouwing gaat hier abrupt over in de brede straatruimte van de Achterwei.

~~Deze ongelede en zwak begrensde straatruimte is een gevolg van afbraak en profielverbreding ten behoeve van de ontsluiting van een aangrenzende nieuwbouwwijk.~~

Aan deze westzijde van de dorpskom vormt de Achterwei over enige afstand de duidelijke begrenzing van de terpstructuur, hetgeen herkenbaar tot uiting komt in de opklimmende tuinen en de hoger gelegen bebouwing.

Ten oosten van de aansluiting op de Skiepereed vormt de Achterwei niet meer de begrenzing van de terpstructuur, doch draait naar binnen om zich vervolgens via een vrijwel recht tracée over de terpflank voort te zetten. Het door dit beloop ontstane hoogteverschil en de aan weerszijden van de smalle straat gelegen oudere dorpsbebouwing verlenen aan dit deel van de ringweg een specifieke opbouw, waarin de kenmerken van een randweg geheel ontbreken. De ruimtelijke opbouw wordt in sterke mate bepaald door de bebouwing, die met een zij- of achtergevel vrijwel direct grenzend aan de zuidzijde van de straat gelegen is, terwijl de panden aan de hoger gelegen noordzijde op wisselende afstand zijn gelegen. Dit laatste resulteert op een tweetal plaatsen in open ruimtes die een verbreding van de straatruimte vormen.

De vrijwel geheel verharde, open ruimte bij de aansluiting op de Keareweare wordt vooral bepaald door het agrarisch karakter van de omringende bebouwing. Behalve de alom aanwezige rietkappen op de schuren draagt ook het gebruik van de open ruimte als erf bij een nog functionerend boerenbedrijf in belangrijke mate aan het ruimtelijk karakter bij. De tweede verbreding, die zich bevindt bij de aansluiting op de Hege Loane, is kleiner van maat en bezit een besloten en groen karakter door het gebruik van de gronden als privé tuin. Lage, vroeg 19de-eeuwse woningen omgrenzen deze ruimte waarbij het hoogteverschil in het terrein en de wisselende nokrichting en trapsgewijs verlopende gevellijn van de woningen aan de noordzijde voor een gevarieerd beeld zorgen.

Enigszins in tegenstelling hiermee staat de begrenzende bebouwing aan de zuidzijde van de Hege Loane, waar eveneens lage woningen voorkomen, doch geplaatst in een vrijwel rechte rooilijn, via een smalle stoepenstrook grenzend aan de straatverharding en met de nok in de langsrichting, waardoor een sterk aaneengesloten straatwand is ontstaan.

Ook de zuidwestzijde van de Achterwei heeft een dergelijke strakke ruimtebegrenzing, gevormd door twee langgerekte boerenhuizen die met hun zeer lage langsgevels direct aan de straat grenzen. De hierdoor ontstane beslotenheid van de beschreven ruimte wordt nog versterkt doordat de woonbebouwing langs de Hege Loane doorgetrokken is tot aan de verharding van de Achterwei. Tengevolge van het peilverschil op de terpflank ligt de zijgevel relatief hoog ten opzichte van de straat waardoor de ruimte extra lijkt te worden ingesnoerd.

Deze versmalling van de straatruimte zet zich in zuidelijke richting voort doordat hoge bomen aan weerszijden het smalle profiel van de Achterwei hier bepalen en voor een contrastrijke overgang naar de open ruimte van de Sûdskoalle zorgdragen.

De Sûdskoalle, een zwak gestructureerde open ruimte ontstaan door een bochtafsnijding van de Stienfeksterwei, vormt weer een duidelijk herkenbare buitenbegrenzing van de terpstructuur. Aan de westzijde zet de (semi-)agrarische bebouwing van de Achterwei zich nog even voort in een tweetal jonge stelpboerderijen, terwijl aan de noordzijde de terphelling met daarop de lage, aaneengesloten woonbebouwing de begrenzing vormt. Deze bebouwing, die de buitenzijde vormt van het dichtbebouwde gebied rondom de Hege en Lytse Loane, bestaat uit enige lage woningen onder zadeldak die een open, op de terpflank gelegen tuinstrook begrenzen. Een smalle doorgang tussen deze woningen geeft toegang tot de hoger gelegen Lytse Loane.

Ten oosten en zuiden van de Sûdskoalle zijn in de loop van de 20ste eeuw woningen aan de Stienfeksterwei gebouwd die, mede als gevolg van de genoemde bochtafsnijding, nauwelijks aansluiting vinden bij de oudere dorpsstructuur.

Het oostelijk deel van de terp, begrensd door de Stienfeksterwei en de Uniastrjitte, wordt voor een groot deel in beslag genomen door de pastorietuin. De begrenzing van dit terrein ten opzichte van het intensief bebouwde gebied ten westen ervan wordt gevormd door een gracht waarlangs een smal klinkerpad, het Grânpaed, verbinding geeft met de Lytse Loane.

Vanaf dit pad is een goede indruk te verkrijgen van de groene, deels met bomen beplante ruimte waarin de uit 1834 daterende pastorie centraal gelegen is. In het voorterrein wijzen enkele ophogingen op een parkachtige tuinaanleg, waardoor echter het terpkarakter hier slechts met moeite nog herkenbaar is.

Op de hoek van de Stienfeksterwei en de Uniastrjitte vormt een weinig samenhangend groepje van drie woningen de meest oostelijk gelegen bebouwing binnen de ringweg, die de begrenzing van de terpstructuur markeert. Ten gevolge van de

ligging aan de uiterste rand van de terp is hier nauwelijks nog een waarneembaar hoogteverschil aanwezig. Bij de aansluitende bebouwing langs de zuidzijde van de Uniastrjitte is de terpflank in meer herkenbare vorm aanwezig in de diepe, enigszins aflopende voortuinen. De bebouwing, met uitzondering van de achtergevel van de boerderij Unia State, bestaat hier voornamelijk uit 20ste-eeuwse vrijstaande woonhuizen gericht op de brede doorgaande weg, waardoor een zekere afzijdigheid van de oudere dorpsbebouwing is ontstaan. De herkenbaarheid van de buitenbegrenzing van de dorpsstructuur vloeit hier tevens voort uit de doorzichten die vanaf de Uniastrjitte mogelijk zijn naar het open weidelandschap ten noorden van Ee. Meer westelijk langs de Uniastrjitte, globaal vanaf het vooruitgeschoven dorpscafé tegenover het straatje de Haven, ligt de bebouwing dicht aan de straat en ontstaat er een meer gesloten beeld. Dit wordt vooral veroorzaakt door de redelijk aaneengesloten en sterk terugbuigende straatwand aan de buitenzijde van de Uniastrjitte. De binnenbocht wordt gevormd door een, uit het begin van de 20ste eeuw daterende, randbebouwing van woningen en winkels die op korte afstand van de straat zijn gelegen. Deze situering tegen de buitenzijde van de oudere dorpsstructuur is ook thans nog herkenbaar in de aansluiting op de panden langs de Haven, welke aansluiting gevormd wordt door een onbebouwde achtertuin aan de Uniastrjitte. Deze, uit de opbouw van het dorp voortvloeiende, onderbreking van de straatwand heeft tot gevolg dat er geen sterke samenhang tussen de oudere dorpskom en deze straatruimte kon ontstaan zodat ook de bebouwing aan de buitenzijde van de Uniastrjitte enigszins afzijdig is gelegen.

RESULTAAT GEVOERD
OVERLEG

Overeenkomstig het bepaalde in de Monumentenwet zijn de Monumentenraad, de Gemeenteraad van Dongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland en de Rijksplanologische Commissie gehoord inzake het voorstel om Ee aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht. Genoemde instanties hebben alle positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing. De Rijksplanologische Commissie wees in aansluiting daarop nog op de wenselijkheid het geldende bestemmingsplan "Oude dorpskom Ee" aan te passen.

BEGRENZING VAN HET
DORPSGEZICHT

De beschreven kwaliteiten van de historisch-ruimtelijke structuur en van de bebouwing van Ee, het huidige dorpsbeeld en de herkenbaarheid van de historische ontwikkeling daarin rechtvaardigen een aanwijzing als beschermd dorpsgezicht ex artikel 35 van de Monumentenwet 1988.

Tot het beschermde dorpsgezicht behoren de samenhangende onderdelen van de ruimtelijke structuur, waaruit de historische ontwikkeling is af te lezen.

Deze samenhangende structuur is opgebouwd uit de kerksituatie met het daaraan gekoppelde bebouwde stratenpatroon op de terp. Als duidelijk herkenbare begrenzing hiervan is de vanouds aanwezige ringweg rondom de terp aangehouden. In verband met de sterke ruimtelijke en structurele relatie met de bebouwing aan de zuid-westzijde van de terp, aan de buitenzijde van de Achterwei, is de begrenzing van het dorpsgezicht hier over enige afstand buitenwaarts verlegd. De begrenzing van het beschermde dorpsgezicht is weergegeven op de bijgevoegde kaart nr. 30-I.

RECHTSGEVOLG AAN-
WIJZING

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet, ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988, eerste lid, een bestemmingsplan worden vastgesteld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij voor het beschermingsbelang als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als een zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen. De aanwijzing beoogt op die wijze een grondslag te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die recht doet aan de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikt maakt en daarop voortbouwt.

Voor het aangewezen dorpsgezicht vigeert het bestemmingsplan "Oude dorpskern Ee", goedgekeurd op 25 februari 1976 en partieel gewijzigd op 7 januari 1983. Dit bestemmingsplan, dat in zijn huidige vorm onvoldoende recht doet aan de te beschermen waarden van het aangewezen dorpsgezicht, kan door middel van een gedeeltelijke herziening aan het beschermingsdoel worden aangepast. Over de inhoud van een dergelijke aanpassing is door de Monumentenraad op 1 oktober 1985 advies uitgebracht aan Burgemeester en Wethouders van Dongeradeel.

Voorstel inzake:	Ingekomen stuk dd.	No.
Onderwerp:	Aanwijzing deel van Holwerd als beschermd dorpsgezicht	
	MZO JA / NEE	
Voorstel:	Eventuele beoordeling op financiële consequenties:	
Raad voorstel doen overeenkomstig bijgaand ontwerp.		
Datum: 11 april 1888 par.ambt.:	par.bur.chef: <i>[Handwritten signature]</i>	Gezien afd.chef: Datum: par.ambt.: Gezien afd.chef:
Motivering:		
Bij brief van 5 april doet de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur een voorstel tot aanwijzing van een deel van Holwerd als beschermd dorpsgezicht. GEadviseerd wordt de raad een voorstel te doen overeenkomstig bijgaand ontwerp. Bur. g.o., Pereboom.		

(eventueel vervolgen op een afzonderlijk blad)

B & W.-map dd.	conform voorstel	behandelen	Opmerkingen burgemeester, wethouders of secretaris:
Burgemeester	<i>[Handwritten initials]</i>		<i>Hei nagaan of van in boekje van mij beschikbaar? en de gem. bibliotheek.</i> <i>Graag in de B.oor. 4 fun. stelsel van elaster</i>
Wethouder 1	<i>[Handwritten initials]</i>		
Wethouder 2	<i>[Handwritten initials]</i>		
Wethouder 3	<i>[Handwritten initials]</i>		
Wethouder 4	<i>[Handwritten initials]</i>		
Secretaris	<i>[Handwritten initials]</i>		
Ter afdoening doorgezonden aan: op: Paraaf afd. chef:			Beslissing B & W. dd. no.
Afgedaan op: door:			

COMMISSIE VOOR VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEU

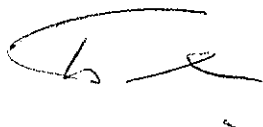
Aan: Burgemeester en wethouders
van
Dongeradeel

Dokkum,
3 mei 1988

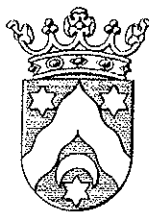
Onderwerp:
Aanwijzing Holwerd als beschermd
dorpsgezicht ing. Monumentenwet

Met uw voorstel aan de raad inzake bovenvermeld onderwerp, kan de commissie
zich geheel verenigen.

De secretaris,

GEMEENTE

DONGERADEEL

AAN het Ministerie van Welzijn,
Volksgezondheid en Cultuur
Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Postbus 1001

3700 BA ZEIST

Uw kenmerk
U-156.174

Uw brief van
5 april 1988

Ons kenmerk
✓

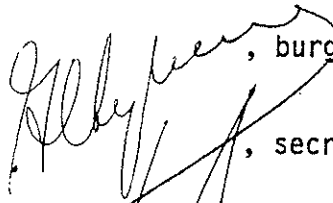
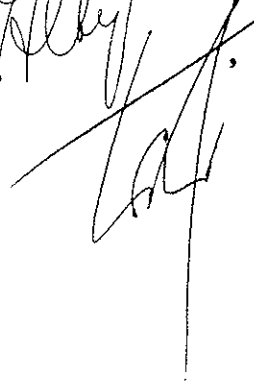
DOKKUM,
9 mei 1988

Onderwerp
aanwijzing gedeelte Holwerd
als beschermd dorpsgezicht

Naar aanleiding van uw in bovenvermelde brief vervatte verzoek berichten wij u dat de raad onzer gemeente, in zijn vergadering van 26 mei 1988, verklaard heeft zeer positief te staan tegenover uw voornemen tot aanwijzing van een deel van Holwerd als beschermd dorpsgezicht ingevolge de Monumentenwet.

Hoogachtend,

Burgemeester en wethouders van Dongeradeel,

, burgemeester
, secretaris

Dict. DP
Typ. MHK
Col. mHK
Bijl.

Agendapunt: 19

Dokkum, 17 mei 1988

No. 74 /'88

Aanwijzing beschermd dorpsgezicht

Holwerd

Raad d.d. 26/5. '88	nr. 19
Beslissing: <i>Conform</i>	
ter afdoening naar: <i>G.O.</i>	

Aan de gemeenteraad,

Bij brief van 5 april 1988 deelt de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur uw raad mee dat hij voornemens is een deel van Holwerd als beschermd dorpsgezicht ingevolge de Monumentenwet aan te wijzen. Volgens artikel 20 van de Monumentenwet kan een definitieve aanwijzing eerst ingeschreven worden nadat uw raad is gehoord. In verband hiermee geeft de minister uw raad tot 5 juni 1988 de mogelijkheid zijn mening ter zake kenbaar te maken.

De bedoeling van de aanwijzing is dat uw raad (en de wetgever heeft dit artikel 37 lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening verplicht gesteld) binnen een jaar na inschrijving van de aanwijzing in het register van beschermde stads- en dorpsgezichten, een bestemmingsplan vaststelt met het oog op de planologische bescherming van het betreffende gebied.

Vooruitlopende op de onderhavige aanwijzing heeft uw raad, bij de vaststelling van het bestemmingsplan Holwerd kern en omgeving op 28 januari 1988 reeds een toegesneden beschermingsregeling voor dit deel van Holwerd ontworpen.

Wij stellen u daarom voor onverkort akkoord te gaan met het door de minister geuite voornemen. Met dit voorstel kan de commissie Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer overigens geheel akkoord gaan.

Burgemeester en wethouders van Dongeradeel,

H. Sybesma , burgemeester

J.E. Ronda , secretaris

(Kokmeijer: Suggestie: Holwerd t.z.t.
een dorpsvlag aanbieden)

provinsje fryslân
provincie friesland

de Minister van Welzijn,
Volksgezondheid en Cultuur
Postbus 1001
3700 BA ZEIST

GEMEENTE DONGERADEEL			
vnr. 001113 cnr. 1: 153.2			
INGE - 18 AUG. 1988			
KOMEN			
Go			
afdoen voor:	30/9		

Afschrift

ruimtelijke ordening
postbus 20120
8900 hm leeuwarden
tweebaksmarkt 52
8911 kz leeuwarden
telefoon: 058-925925
telex: 46552

Leeuwarden, 17 augustus 1988.

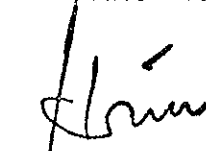
Ons kenmerk: RO-88-29134
afdeling Bouwen en Wonen
toestel ...546/R.T./E
Uw kenmerk: d.d. 28 juli 1988

Onderwerp: voorstel aanwijzing beschermd
dorpsgezicht Holwerd, gemeente
Dongeradeel.

In uw brief met bovengenoemde datum vraagt u ons advies over de voorgenomen aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht van Holwerd in de gemeente Dongeradeel.

Wij delen u mede dat wij met uw voornemen om Holwerd aan te wijzen tot beschermd gezicht kunnen instemmen.

Gedeputeerde Staten van Friesland,

 voorzitter,
 griffier.

Voorsel		
afd. Par. chef:	V. K. A. 5096	
datum:	enforce voorstel	behoor deken
weh.	de Boen	
weh.		
weh.		
weh.		

i.a.a.:
G B. en W. van Dongeradeel.

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 35 VAN DE MONUMENTENWET 1988

HOLWERD, gemeente Dongeradeel

Aanvulling op de toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Holwerd als beschermd dorpsgezicht.

Resultaat gevoerd overleg

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 35 (voorheen 20) van de Monumentenwet zijn de gemeenteraad van Dongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland, de Rijksplanologische Commissie en de Raad voor het Cultuurbeheer gehoord over het voorstel Holwerd aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht. De genoemde instanties hebben alle positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing. In verband daarmee zijn in de begrenzing van het aangewezen dorpsgezicht en in de toelichtende tekst geen wijzigingen aangebracht ten opzichte van het oorspronkelijke voorstel.

Vooruitlopend op de aanwijzing van het beschermde dorpsgezicht Holwerd heeft de gemeenteraad van Dongeradeel op 28 januari 1988 het bestemmingsplan "Holwerd Kern en omgeving" vastgesteld. Blijkens het daarover gevoerde overleg biedt dit geldende plan in voldoende mate bescherming aan de historisch-ruimtelijke kwaliteiten waarop de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht is gericht, zodat dit bestemmingsplan kan worden beschouwd als een beschermend plan conform artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988.

ERRATUM

In verband met de inwerkingtreding van de Monumentenwet 1988 per 1 januari 1989 dient in de plaats van "artikel 20 van de Monumentenwet" gelezen te worden: "artikel 35 van de Monumentenwet 1988".

De verwijzing "artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening" dient vervangen te worden door "artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988".

GEMEENTE DONGERADEEL	
VNR.:	
ING.:	30 SEP. 1991
CL.NR.:	
AFD.:	GO BUR.:
ADVIES:	
	RAPPEL:

Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Broederplein 41 3703 CD Zeist

Postbus 1001 3700 BA Zeist

Telefoon 03404-83211 Telefax 03404-16189

ed

Raad
okt.

De Raad van de Gemeente Dongeradeel
Postbus 1
9100 AA DOKKUM

Voorstel U.K.A.		
afd. BZ	Gezien	
Par. chef:	sect.:	
datum: 18-10-91	conform voorstel	behandelen
~~Burg.~~		
weth. Huisman		
weth.		
weth.		
weth.		

uw brief/kenmerk

ons nummer
189455

behandeld door
I.L.S. Klein

onderwerp
Aanwijzing
dorpsgezicht Holwerd
Gemeente Dongeradeel

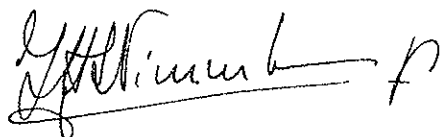
bijlage(n)

datum

27 SEP. 1991

Met toezending van een afschrift van het besluit van mij en mijn ambtgenoot van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer van heden, kenmerk 189455 d.d. 27 september 1991, met bijlagen, geef ik U kennis van de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht in de zin van artikel 1, onder g, van de Monumentenwet 1988 van Holwerd gemeente Dongeradeel, zoals is aangegeven in de bij het genoemde besluit behorende tekening en als omschreven in de bijbehorende toelichting.

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur,
namens deze,
de waarnemend Directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
voor deze,
het Hoofd van de Afdeling Technieken,

Ir. J.H.S. Timmler-Doornekamp

W
E L
Z I J N
V O L K S
G E Z O N D
H E I D E N
C U L T U U R

Kenmerk

Rijswijk

27 SEP. 1991

189455

's-Gravenhage

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

DE MINISTER VAN WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR

EN

DE MINISTER VAN VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER

OVERWEGENDE

dat het dorp Holwerd in het noordelijk deel van de provincie Friesland zich in de loop der eeuwen heeft ontwikkeld tot een verzorgende- en handelsnederzetting met een karakteristieke dubbele terpstructuur,

dat de ontwikkeling van de handelsfunctie duidelijk herkenbaar is in de structuur van het centrale deel van de dorpskom, met een dichtbebouwde lineaire opbouw op een langgerekte terp, terwijl de noordelijker gelegen kerkterp zijn kenmerkende vrije ligging en beperkte bebouwing heeft behouden,

dat de grotendeels historisch waardevolle bebouwing, de inrichting van de onbebouwde ruimte en de aanwezige hoogteverschillen bijdragen aan de historisch-ruimtelijke karakteristiek van het dorp,

dat het gebied mitsdien een beeld oplevert dat van algemeen belang is vanwege zijn schoonheid en zijn ruimtelijke structurele samenhang;

Voorts overwegende dat het geldende bestemmingsplan "Holwerd Kern en omgeving", vastgesteld op 28 januari 1988 en goedgekeurd op 18 mei 1988, in voldoende mate recht doet aan de omschreven historische karakteristiek;

Gelet op artikel 35 en artikel 36 van de Monumentenwet 1988;

Gehoord de raad van de gemeente Dongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland, de Raad voor het Cultuurbeheer en de Rijksplanologische Commissie;

BESLUITEN

Het gebied in de gemeente Dongeradeel zoals is aangegeven op de bij dit besluit behorende tekening nr. 361 en zoals is omschreven in de toelichting bij dit besluit, aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht in de zin van artikel 1, onder g, van de Monumentenwet 1988;

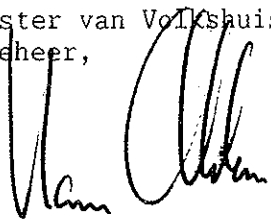
het bestemmingsplan "Holwerd Kern en omgeving" aan te merken als beschermend bestemmingsplan in de zin van artikel 36, tweede lid, van de wet.

Van dit besluit, waarvan mededeling zal worden gedaan in de Staatscourant, zal afschrift worden gezonden aan de Raad voor het Cultuurbeheer, de raad van de gemeente Dongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland en de Rijksplanologische Commissie.

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur,

Drs. H. d'Ancona

De Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,

J.G.M. Alders

HOLWERD
gemeente Dongeradeel

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

HOLWERD gemeente Dongeradeel

Toelichting bij het besluit tot
aanwijzing van Holwerd als be-
schermde dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat
het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst
voor de Monumentenzorg, tekening-
nummer 361) door een stippellijn
omgrensd gebied.

Publikatie van de **Rijksdienst voor
de Monumentenzorg.**

Juni 1987.

Inleiding

Het dorp Holwerd ligt op ongeveer twintig kilometer ten noorden van Leeuwarden in de aan terpdorpen rijke agrarische streek Noordelijk Oostergo. Holwerd ressorteert onder de gemeente Dongeradeel en maakt deel uit van de parallel langs de Waddenkust gelegen dorpenrij Stiens–Hallum–Marrum–Ferwerd–Blija–Holwerd–Ternaard.

In tegenstelling tot de meeste terpdorpen in dit deel van Friesland die een uitsluitend agrarische oorsprong kennen, neemt men aan dat Holwerd daarnaast ook enkele niet agrarische functies heeft gehad. Zo heeft het dorp het officiële marktrecht bezeten en is de visserij een belangrijk bestaansmiddel geweest. De relatief langdurige buitendijkse ligging van het terpdorp maakt tot het einde van de 16de eeuw wanneer buiten het dorp een nieuwe dijk wordt aangelegd, deze zeegebonden functies mogelijk.

De algemene en structurele kenmerken van dergelijke zogenaamde handelsterpen die incidenteel voorkomen in het kustgebied van Friesland, Groningen en Oost-Friesland, namelijk een ovale terpvorm met daarop een intensief bebouwde lineaire hoofdstraat en een decentraal gelegen kerk, zijn ook in Holwerd terug te vinden. De kerk ligt zelfs op een eigen, overigens onbebouwde terp terzijde van de handelsterp.

Deze kenmerkende dorpsstructuur in samenhang met de deels historisch waardevolle bebouwing, rechtvaardigt de aanwijzing van Holwerd als beschermd dorpsgezicht.

Ontstaan en ontwikkeling

De kust van het zuidoostelijk deel der Noordzee vormt het verspreidingsgebied der terpen, de door de mens opgeworpen woonheuvels uit de periode dat het land nog niet door dijken wordt beschermd.

Terpen ontstaan in het laatste deel van een periode die gekenmerkt wordt door een stijging van het zeeniveau. Rond 700 voor Christus treedt een vertraging op in de stijging van de zeespiegel als gevolg waarvan het gebied grotendeels droog komt te liggen en de eerste nederzettingen in het gebied gevormd worden. Tot de Middeleeuwen wisselen perioden van permanente overstromingen en perioden waarin het gebied grotendeels droog komt te liggen en nieuwe nederzettingen gevormd kunnen worden, elkaar af. Tijdens perioden van overstromingen worden nederzettingen of verlaten of opgehoogd met kwelderzoden en mest waardoor terpen ontstaan.

Op grond van archeologisch onderzoek neemt men aan dat grotere terpen waarop zich steden en

dorpen hebben ontwikkeld, gevormd zijn uit een samensmelting van huisterpen waarna over het algemeen verdere ophoging volgt. Door de veelsoortige incidentele ontwikkelingsvormen van terpen is een eenduidige categorisering volgens bepaalde typen moeilijk te geven. Soms benadert een terp een van de volgende ideaaltypen: de radiaal dan wel blokvormig verkavelde terp, beide met een agrarische hoofdfunctie, of de langgerekte terp met een handelsfunctie.

De vorming en ophoging van terpen komt ten einde wanneer in de 13de eeuw een gesloten zeedijk langs de Wadden- en Middelzeekust tot stand komt.

De nederzettingsstructuur van Noordelijk Oostergo, het gebied tussen de Friese Wadden- en Middelzeekust en de Dokkumer Ee, een waterloop tussen Leeuwarden en Dokkum, kenmerkt zich door de aanwezigheid van vele terpen. Het merendeel van deze terpen heeft van oorsprong een agrarische hoofdfunctie. Enkele terpen, waaronder ook Holwerd, hebben echter ook niet-agrarische functies. Men neemt aan dat handel een belangrijke functie binnen deze nederzettingen is geweest. Dergelijke handelsnederzettingen waarvan de oorsprong wel wordt gedateerd in de 7de of 8ste eeuw na Christus liggen op langgerekte terpen en hebben een lineaire intensief bebouwde hoofdstraat. Handelsterpen worden verder gekenmerkt door de decentrale ligging van de kerk, meestal aan een van de uiteinden van de hoofdstraat. In Holwerd ligt de kerk zelfs op een eigen terp ten noorden van de handelsterp. Van de kenmerkende ligging in het verlengde van de hoofdas van de handelsterp is ook in dit geval sprake.

De oudste vermelding van de dorpsnaam heeft betrekking op de kerk van 'Holeurt' die bijlakens een 11de-eeuwse lijst tot de toenmalige bezittingen van de Abdijs Echnach behoorde. Na de aanleg van de eerste gesloten kustdijk in de 12de of 13de eeuw blijft de kerkterp buitendijks liggen. De in oost-west richting lopende kustdijk sluit namelijk loodrecht aan op de in noord-zuid richting gelegen handelsterp, die daardoor voor ongeveer de helft buitendijks komt te liggen. Door deze gedeeltelijk buitendijkse ligging die tot in de 16de eeuw heeft bestaan, kan de reeds bestaande handelsfunctie van de nederzetting worden gecontinueerd. In 1453 wordt de handelstatus van Holwerd bevestigd door de toekenning van het officiële marktrecht. Ook een andere zeegebonden functie als visserij is in Holwerd een bron van bestaan.

Doordat het kustgebied in de Middeleeuwen een gesloten bedijking krijgt, is het agrarische bedrijf niet meer uitsluitend gebonden aan de terpen en wordt het (gedeeltelijk) verplaatst naar het open veld. Op de terp van Holwerd zal mede vanwege de handelsfunctie van de nederzetting een sterke concentratie van de bebouwing blijven bestaan.

Aan de gedeeltelijk buitendijkse ligging van de Holwerder terpen komt een einde wanneer in 1580 op ruim een kilometer parallel ten noorden van de middeleeuwse dijk een nieuwe dijk wordt aangelegd ter plaatse van de huidige zeewering. Het land tussen de zeeweringen wordt ingepolderd en verkaveld loodrecht op de dijken. Dat de niet-agrarische functies binnen het dorp gedurende vele eeuwen blijven bestaan blijkt uit een beschrijving uit 1844 waarin wordt vermeld dat tot de tweede helft van de 18de eeuw zes jeneverbranderijen en drie bierbrouwerijen voorkomen en dat naast de agrarische bedrijvigheid die is toegespitst op de aardappel- en vlasverbouw ook de visserij tot die tijd een belangrijke bron van bestaan vormt. Ook de 'vermaarde jaar- en paardemarkt' zou nog bestaan. Verder meldt deze beschrijving dat het dorp tijdens politieke twisten tussen Leeuwarders en enkele heren te Holwerd in 1421 en 1515 geheel afbrandt. Het dorp heeft in 1844 ongeveer 1700 inwoners.

Van belang voor de nijverheid in het dorp is de aanleg van de Holwerdervaart.

In waarschijnlijk het midden van de 17de eeuw wordt, evenals elders in Friesland, deze reeds eeuwen bestaande opvaart naar de Ee, een waterloop tussen Leeuwarden en Dokkum, genormaliseerd, verbreed en voor de op regionale handel ingestelde trekvaart bruikbaar gemaakt. Aan de zuidwestzijde van de handelsterp wordt als beëindiging van de vaart een haventje aangelegd.

Bovengenoemde historische ontwikkelingen zijn af te lezen op de grietenijkaart van Schotanus uit 1698/1718, de eerste cartografische weergave van Holwerd (fotobijlage, afb. 1).

Op de kaart is de dorpsstructuur te herkennen in de afzonderlijke ligging van de kerkterp ten noorden van een lintbebouwing langs de hoofdas van de dorpsterp. Ook ten oosten van de hoofdas wordt langs een parallelstraatje een dubbelzijdige lintbebouwing getekend. Ten noorden van de oude zeedijk ligt aan de westkant van de hoofdas eveneens een lintbebouwing.

Schotanus geeft op zijn kaart verder aan de Nieuwe Zeedijk, de Holwerder Armdijk, de Holwerder

wordt rond 1775 na sloop van de middeleeuwse kerk herbouwd, terwijl een eeuw eerder de eveneens middeleeuwse toren wordt voorzien van een spits.

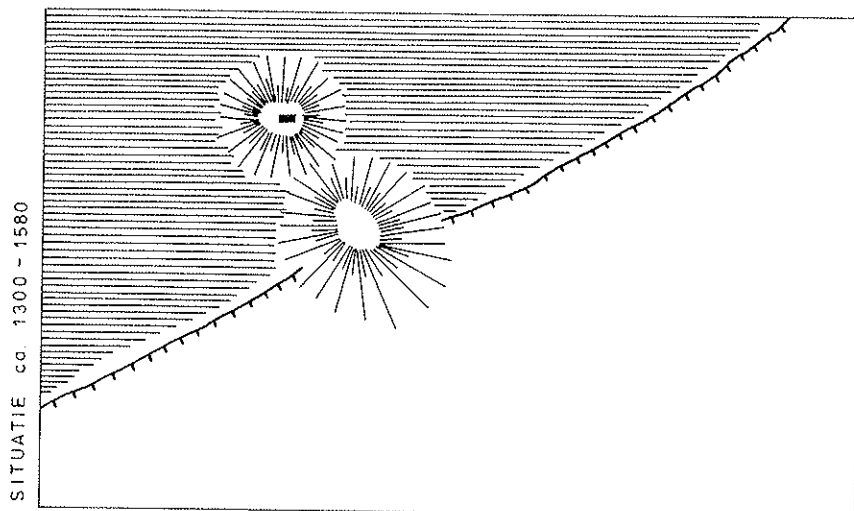
De eerste gedetailleerde weergave van het dorp vormt het kadastraal minuutplan van 1829 (fotobijlage, afb. 2). Op deze kaart is de structuur van Holwerd overeenkomstig Schotanus aangegeven.

De kerkterp is op kerk en toren na onbebouwd, de dorpsterp kent een intensieve bebouwing die is geconcentreerd langs de hoofdas. Buiten de terpen liggen op een buurtje direct ten oosten van de dorpsterp na, geen bebouwingsstructuren. Aan de noord-oostelijke en zuid-oostelijke randen van de terpflanken alsmede in de buurt van de haven ligt een tiental boerderijen, kenmerkend voor de functie die de terpen als vestigingsplaats voor boerderijen lange tijd hebben gehad. Op de dorpsterp is de bebouwing langs de hoofdas intensief en nagenoeg aaneengesloten. Opvallend is dat de bebouwing in verschillende door scherpe overgangen van elkaar te onderscheiden delen sterk verschilt in breedte en diepte. Centraal op de dorpsterp zijn de straatjes en paden onvolledig en vaak eenzijdig bebouwd met smalle ondiepe pandjes. Dit geldt ook voor de verbindingsweg tussen de terpen. Hier kent alleen de oostzijde een volledige bebouwing. De terpflanken zijn bijna volledig open. Wel bestaat er een dubbelzijdig bebouwde steeg tussen de haven en de hoofdstraat.

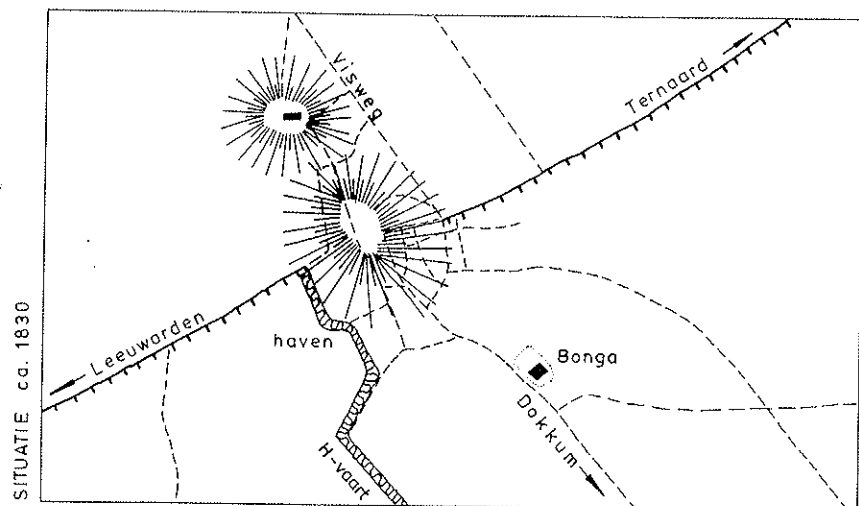
Op het kadastraal minuutplan worden drie zoetwaterputten of dobben getekend, één op de zuid-westflank van de kerkterp, één aan de westzijde van de hoofdstraat en één in de buurt op de oostelijke terpflank. Deze dobben komen van oudsher op veel terpen voor ter verzameling van drinkwater.

Kenmerkend voor de ontwikkeling van het dorp in de 19de en 20ste eeuw is dat de bebouwing op de terp nagenoeg geen verdere verdichting ondergaat. Wel worden de dobben gedempt en worden op de terpflank langs de Visweg een boerderij en enkele woningen gebouwd.

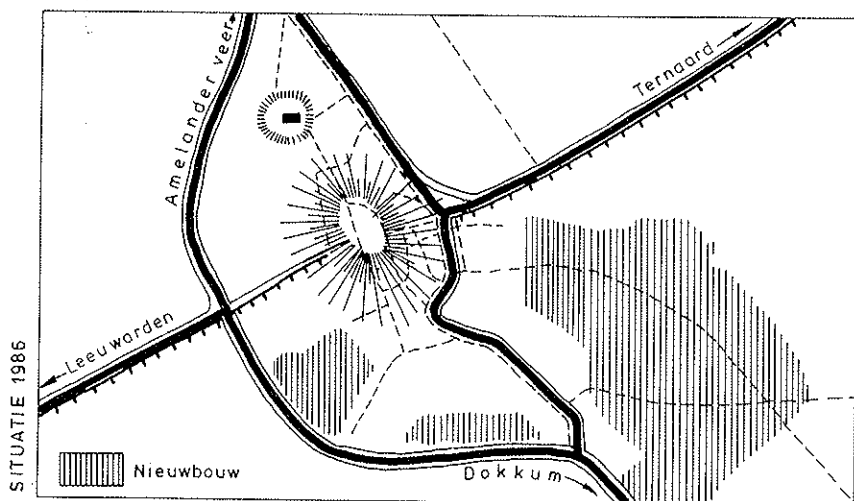
Uitbreidingen van het dorp vinden plaats buiten de terp langs de zuidzijde van de Holwerdervaart en langs de Dokkumerweg, waar boerderijen, grote woonhuizen en een kerk worden gebouwd. In het buurtje ten oosten van de terp vindt enige verdichting plaats door de bouw van kleinere woningen. De agrarische bebouwing rondom het dorp neemt toe met een aantal boerderijen ten zuiden van de Leeuwarder dijk aan de westkant van de vaart.

SITUATIE ca. 1300 - 1580

SITUATIE ca. 1830

SITUATIE 1986

Visweg, de Holwerder Vaart en een uitvalsweg in de richting van Dokkum langs Waaxens, Foudgum en Bornwird. Als states worden genoemd Brandstede (of Aylva) en Bonga. De laatste wordt aangegeven binnen een rechthoekig stateterrein aan de oostzijde van de weg naar Dokkum.

In bronnen worden de states, waaronder ook de stinze In't Gebuurte, genoemd vanaf de 16de en de 17de eeuw. De huizen In't Gebuurte en Brandstede liggen op de dorpsterp aan de hoofdstraat. Volgens een

tekening van Stellingwerf uit 1723, het jaar van sloop, is Brandstede een relatief klein huis. In't Gebuurte is een breed ondiep pand dat in 1806 als jeneverbranderij wordt geregistreerd, daarna nog enige tijd als diaconiehuys fungeert en in het midden van de 19de eeuw wordt gesloopt.

In de 18de eeuw worden in het dorp twee kerken gebouwd. In 1731 komt een kerkgebouw voor de doopsgezinden tot stand aan de Keningssrijtte. De hervormde kerk

Net als bij de meeste terpen in Friesland en Groningen worden ook in Holwerd rond de eeuwwisseling (1891) de onbebouwde delen van in dit geval de kerkterp afgegraven. De dicht bebouwde dorpsterp wordt niet aangetast al is daar wel rond 1870 op het hoogste deel van de terp in de Hegebuorren het straatniveau met ongeveer driekwart meter verlaagd. Langs de tuinstroken voor de huizen aan dit deel van de hoofdstraat worden hoge stoepen gemetseld om het ontstane hoogteverschil te overbruggen.

De infrastructuur rondom het dorp wordt in de tweede helft van de 19de eeuw verbeterd met de aanleg van de grindweg Leeuwarden-Dokkum die voor een deel over de middeleeuwse dijk ligt. In 1900 komt met de aanleg van de lijn Leeuwarden-Holwerd-Ternaard-Dokkum een spoorverbinding tot stand. Ten zuiden van het dorp wordt een station gebouwd waardoor de uitvalsweg naar Dokkum tevens gaat fungeren als stationsweg. De mogelijkheid van vervoer per spoor trekt langs de spoorlijn enige nijverheid aan.

In de tweede helft van de 20ste eeuw echter stagneert dit goederenvervoer. De lijn wordt rond 1970 gesloten. Ook de scheepvaart neemt rond het midden van deze eeuw dusdanig af dat de Holwerdervaart en de haven binnen het dorp worden gedempt. Het wegverkeer daarentegen neemt vooral vanuit de richting Leeuwarden zodanig toe dat aan de westkant van het dorp in 1960 een rondweg wordt aangelegd die vanaf de over de middeleeuwse dijk gelegen provinciale weg, de opvolger van de grindweg, aansluitingen geeft op de weg naar het Amelanderveer en de weg naar Dokkum.

Uitbreidingen van de dorpsbebouwing vinden na de Tweede Wereldoorlog plaats door de aanleg van nieuwbouwwijken ten noordoosten van de weg naar Dokkum. Ook langs de dorpszijde van de rondweg vinden aan weerszijden van de gedempte haven in de jaren zeventig kleine nieuwbouwinvullingen plaats.

Op de dorpsterp en in het 19de-eeuwse buurtje ten oosten van de terp worden de na-oorlogse ontwikkelingen tot het laatste decennium gekenmerkt door de kaalslag van enkele tientallen panden.

Huidig ruimtelijk karakter

In de huidige ruimtelijke karakteristiek van Holwerd zijn de elementen die de historische ontwikkeling van het dorp hebben bepaald nadrukkelijk herkenbaar.

De dorpsstructuur bestaat uit een dubbele terpsituatie die is opgebouwd uit een langgerekte nagenoeg volledig bebouwde dorpsterp met

daarop een intensief bebouwde lineaire hoofdstraat en een ten oosten van deze straat gelegen buurt met kleine straatjes die gedeeltelijk zijn bebouwd. Afzonderlijk van de dorpsterp ligt aan de noordkant in het verlengde van de hoofdstraat een kerkterp met binnen een concentrisch ringpad een kerk en een toren. Verder is deze kerkterp onbebouwd en tot het ringpad afgegraven.

Bepalend binnen de dorpsstructuur is de middeleeuwse dijk die loodrecht op de richting van de hoofdstraat ongeveer ter hoogte van het midden van de dorpsterp aansluit op de terpfanken. De Leeuwarderdijk sluit direct aan op de hoofdstraat, de Ternaarderdijk sluit aan op de oostelijke terpfank waarop een buurtje is gelegen.

Daarnaast bestaat er een weg naar Dokkum die aan de zuidwestzijde aansluit op de dorpsterp en een weg die vanaf de oostelijke dijk aansluiting langs de terpfanken ligt en het dorp verbindt met de zeedijk en het Amelanderveer.

Sinds enkele decennia ligt ter verbetering van de verkeersstructuur aan de westzijde van de terpen een rondweg die de provinciale weg die over de Leeuwarderdijk loopt respectievelijk met de Amelanderveerweg en de weg naar Dokkum verbindt.

Typerend voor Holwerd is de ligging van de beide terpen in het open landschap.

Ten noorden van de middeleeuwse dijk is in het scherpe contrast tussen het volledig onbebouwde landschap en de beide terpen de tot na de Middeleeuwen bestaande buitendijkse ligging van dit deel van de nederzetting te herkennen. Ten zuiden van de dijk is het contrast minder scherp. Er bestaan daar enige wegen en bebouwingsstructuren die aansluiten op de structuur van de terpen. De weg naar Dokkum, de bebouwing langs de gedempte haven en een 19de-eeuws buurtje ten oosten van de dorpsterp zijn als zodanig te noemen. Verder liggen er ten westen van de dorpsterp binnen de rondweg enkele boerderijen.

Vanaf de Leeuwarder- en de Ternaarderdijk, de rondweg en de Veerweg zijn vergezichten van afstand mogelijk op het dorp. Vooral vanaf de Leeuwarderdijk en de rondweg zijn de vergezichten markant omdat de zichrichting loodrecht staat op de lengterichting van de samengestelde terpsstructuur. De hoogten van de beide terpen (dorpsterp 4,9 m + N.A.P., kerkterp 4,3 m + N.A.P.) en de verbindingsweg zijn ten opzichte van elkaar en ten opzichte van het open land goed afleesbaar. Aan het straatniveau van de verbindingsweg die lager ligt dan de terpen maar

hoger dan het open land is de functie van deze weg als verbinding tussen de terpen goed herkenbaar. Nadrukkelijk manifesteren zich de steile hellingen rondom de kerkring die zijn ontstaan als gevolg van de afgravingen van de onbebouwde terpfanken in de vorige eeuw. In de vergezichten op de dorpsterp vormt het contrast tussen de op het hoogste punt van de terp gelegen intensief bebouwde hoofdstraat en de onvolledig bebouwde terpfanken een opvallend aspect.

Twee aan de dorpszijde van de rondweg gelegen woningbouwinvullingen uit de jaren zeventig hebben aan de zuid- en oostzijde van het dorp veranderingen gebracht in de van oudsher directe relatie tussen de historische dorpsbebouwing en het open landschap.

Kenmerkend voor het dorps karakter van Holwerd is het feit dat de hoofdas van het dorp een uitgesproken verscheidenheid kent aan ruimtelijke karakteristieken waartussen zich duidelijke overgangen aftekenen.

De verschillen tussen de in vier als afzonderlijke eenheden te onderscheiden delen van de hoofdas manifesteren zich in de profielbreedte van de straat, diepte en hoedanigheid van stoepen of voortuinen, bebouwingsintensiteit, kavelbreedte, bebouwingshoogte en detaillering van de bebouwing. Enkele van deze verschillen zijn te relateren aan de afzonderlijke historische ontwikkelingen van de diverse delen, de meeste verschillen en overgangen zijn niet eenduidig verklaarbaar en typerend voor de ongereguleerde ontwikkeling van de dorpsbebouwing.

De meest intensieve bebouwing langs de hoofdas ligt op het hoogste deel van de terp. De hoofdstraat, in dit deel Hegebuorren genaamd, is hier op zijn smalst. Dit besloten straatdeel strekt zich uit van de aansluiting met de Ljouwerterdyk tot de aansluiting met de Klokstrjitte. Bij deze laatste aansluiting vindt in de oostwand van de straat die tot het einde van het dorp doorloopt, een rooilijnverspringing plaats over een afstand van enkele meters. In het brede deel van de Hegebuorren komen hierdoor aan de oostzijde voortuinen voor van enkele meters diepte, terwijl in het smalle gedeelte tuinstroken van een meter diepte tussen de huizen en de straat liggen.

Kenmerkend voor de Hegebuorren zijn de in baksteen opgetrokken muurtjes tussen de tuinstroken en de straat. In deze verticale of sterk hellende stoepen zijn treden ingemetseld. In enkele gevallen zijn er leuningen aangebracht die samen met de lage hekjes langs de tuinstroken het opmerkelijke straatmeubilair vormen.

De aaneengesloten en gelijkvormige 18de- en 19de-eeuwse bebouwing in de Hegebuorren is laag, sober gedetailleerd en bestaat uit woonhuizen. De lage rechthoekige gevels worden beëindigd door houten goten en soms door kroonlijsten. Topgevels komen in de straat niet voor.

Aan de westzijde van de straat heeft in het meest noordelijke deel op drie aaneengesloten kavels kaalslag plaatsgevonden van panden die op de plaats van de voormalige dobbe waren gebouwd.

Een geheel andere ruimtelijke karakteristiek bestaat er in de Foarstrjitte die zich vanaf de aansluiting met de Ljouwerterdyk tot het zuidelijke uiteinde van de terp uitstrekt. Het licht gebogen straatdeel tussen de Hegebuorren en de aansluiting met de Waling-Dykstrajitte is breed, kent veel rooilijnverspringingen en is bebouwd met vrij van elkaar staande brede en hoge panden waarvan ruim de helft twee bouwlagen heeft. Tussen de bebouwing met daarin veel winkels en twee cafés liggen stoepen van één tot twee meter diepte die per pand een afzonderlijke opbouw en een rijke veelal 19de-eeuwse detaillering kennen.

Door de sterke rooilijnverspringingen en de verschillen in bebouwingshoogte bestaat in dit deel van de Foarstrjitte een sterk gedifferentieerd bebouwingsbeeld. Een rijke en formele detaillering van de hoofdzakelijk vroeg 19de-eeuwse panden en stoepen is in dit straatdeel algemeen.

De overgang naar de Hegebuorren tekent zich buiten het grote verschil in bebouwingsbeeld en functie scherp af door sterke rooilijnverspringingen. Door deze rooilijnverspringingen wordt de Foarstrjitte aan de noordzijde visueel afgesloten. In zuidelijke richting sluiten de panden die langs de gebogen rooilijn liggen de zichtlijnen af waardoor dit centrale deel van de Foarstrjitte een besloten ruimtelijk karakter heeft. Het meest zuidelijke deel van de hoofdas, eveneens Foarstrjitte geheten, kent een rechtlijnig rooilijnenbeloop met daarlangs een aaneengesloten bebouwing bestaande uit woningen en enkele winkels. De panden, voornamelijk daterend uit het einde van de 19de en 20ste eeuw, grenzen direct aan de straat en zijn smal, laag en sober gedetailleerd. Het door de sobere vormgeving van de bebouwing en het ontbreken van straatmeubilair eentonige ruimtelijke karakter wordt aan de zuidzijde besloten door een rijk gedetailleerd 18de-eeuws pand. In noordelijke richting worden de zichtlijnen afgesloten door de bebouwing langs de binnenbocht van het centrale gedeelte van de Foarstrjitte.

Door kaalslag ten noorden van de Kloksteech wordt het besloten karakter van de Foarstrjitte aangetast en is de Kloksteech niet meer als steeg herkenbaar.

Het verlengde van de hoofdas, genaamd de Tjerkestrjitte, verbindt de dorpsterp met de kerkterp. Het straatprofiel is breed en de bebouwing langs de straat is weinig intensief en bestaat uit woningen, bedrijfsgebouwen en een boerderij. De panden, smal en laag, dateren grotendeels uit de 20ste eeuw en liggen met tussenruimten van één tot vijf meter vrij van elkaar. De bebouwing wordt van de straat gescheiden door een trottoir en voortuinen van enkele meters diepte. In het brede straatprofiel komt nauwelijks straatmeubilair en beplanting voor waardoor de Tjerkestrjitte ondanks de lagere ligging tussen twee terpen en de visuele afsluiting aan de noordzijde door het op de kop van de straat gelegen torenlichaam weinig besloten is.

Op de kerkterp ligt binnen de kerkring een omvangrijke 18de-eeuwse kerk en een toren opgebouwd uit een gedrongen onderbouw en een uitzonderlijke hoge en steile spits. Rondom het ringpad ligt, afgezien van de onbegroeide zuidoostzijde, waardoor de toren aan de dorpszijde vrij ligt, een erfbeplanting bestaande uit middelhoge bomen.

De terpfanken van de kerkterp zijn behoudens de oostflank naast de aansluiting met de Tjerkestrjitte volkomen afgegraven, waardoor langs de kerkring steile hellingen bestaan. Op de oostelijke terpfank liggen tot de Visweg langs een radiaal pad een rijtje lage vrij van elkaar gebouwde huisjes en schuurtjes. Het meest westelijke pand van deze rij, dat een visuele afsluiting van de Tjerkestrjitte vormde, is gesloopt, waardoor de beslotenheid van de straatruimte verder is verzwakt.

Kenmerkend voor Holwerd zijn de tegenstellingen tussen de intensief gebouwde hoofdas en de onvolledig gebouwde terpfanken. De hoofdas heeft een ruimtelijk besloten steenachtig karakter, op de terpfanken is er sprake van een meer open en groen karakter.

Tot de bebouwing op de terpfanken behoort een buurtje gevormd door een aantal kleine straatjes die echter geen van alle een aaneengesloten bebouwing kennen. Door de uitgebreide kaalslag die in het buurtje heeft plaatsgevonden is de concentratie van de bebouwing nog verder afgenomen. De bebouwing die voornamelijk uit woningen, schuurtjes en bedrijfsgebouwtjes bestaat, is klein, laag en sober gedetailleerd en dateert met uitzondering van enkele

laat 18de-eeuwse panden uit de 19de en 20ste eeuw. Opmerkelijk is dat in een van de straatjes, de Radiostrjitte, enkele winkels voorkomen. Ook een voormalig kerkgebouw aan de Keningsstrjitte onderscheidt zich in functie en bouwvolume binnen dit deel van het dorp.

Alleen langs de randen van de terpfanken zijn op enkele plaatsen boerderijen gelegen. Door hun gegroepeerde ligging ten noordoosten van de dorpsterp springen drie omvangrijke boerderijen nadrukkelijk in het oog. Aan de westzijde van de terp liggen de boerderijen verspreid tussen de Ljouwerterdyk, de rondweg en de gedempte haven.

Kenmerkend voor de terpfanken zijn de vele moestuinen met op de erfgronden hagen, hekwerken en schuttingen, waarover door de veelal beperkte hoogte vanaf de straatjes en paden doorzichtmogelijkheden bestaan. Binnen deze zichten tekent de geconcentreerde bebouwing langs de hoofdas zich door haar ligging op het hoogste deel van de terp nadrukkelijk af.

Vooraf langs de westelijke terpvoot en de Tjerkestrjitte tekent zich de beëindiging van de langwerpige verkaveling scherp af langs een achterpad dat aansluit op de dijk. Op vele kavels zijn direct langs de rooilijn van dit pad kleine woningen en schuurtjes gelegen, waardoor een nagenoeg gesloten straatwand is ontstaan.

Aan de oostzijde van de terp is de overgang minder scherp. Ten noorden van de Klokstrjitte worden de kavels, die in dit geval volledig onbebouwd zijn en bestaan uit tuinen, beëindigd door een pad dat de drie eerder genoemde 19de-eeuwse boerderijen ontsluit. De boerderijen zijn georiënteerd op het pad en hebben langs de Visweg hun achteringen. Ook ten zuiden van de middeleeuwse dijk tekent de beëindiging van de flankverkaveling zich duidelijk af binnen de blokvormige verkaveling van het kwelderlandschap. In de scheidingslijn van beide verkavelingen is het beloop van de gedempte vaart herkenbaar.

Ter plaatse van het buurtje op de oostelijke flank van de terp wordt de verkaveling vanaf de hoofdas beëindigd langs de Klokstrjitte. De bebouwing op de kavels is mede als gevolg van kaalslag fragmentarisch, waardoor de achterzijden van de panden langs de hoofdas alsmede de tuinen tussen deze panden en de Klokstrjitte goed zichtbaar zijn. Deze openheid is bepalend voor het karakter van deze straat. Overigens hebben de straatjes en paden, die globaal gesproken in een rechthoekig patroon strokend met de richting van de hoofdas liggen, een afzonderlijke verkavelingsstructuur die veelal

blokvormig is. Gesloten bouwblokken komen in het kleinschalige stratenpatroon van de buurt nergens voor. Slechts langs de Radiostrijtte zijn beide straatwanden nagenoeg volledig bebouwd.

Aan het zuidende van de genoemde buurt ligt het Bosma's Plein. Het besloten ruimtelijk karakter van dit minieme pleintje is verstoord door de sloop van het hoekpand Waling-Dykstrastrijtte-Klokstrijtte. De bebouwing in de Waling-Dykstrastrijtte wordt gevormd door woningen en winkels en bestaat uit panden, veelal met een verdieping, die voornamelijk dateren uit de 20ste eeuw. Het bebouwingsbeeld in de straat is verbrokkeld omdat op enkele plaatsen in de westwand en op de zuidelijke hoek met de Pollewei kaalslag heeft plaatsgevonden.

Opmerkelijk is de ligging van een kleine boerderij in het gebied tussen de Waling-Dykstrastrijtte en de Foarstrijtte. De ligging van deze boerderij, die op het kadastraal minuutplan nog niet wordt getekend, is kenmerkend voor het weinig intensief bebouwde karakter van dit dorpsdeel. Ook langs het zuidelijke deel van de Waling-Dykstrastrijtte tussen de Foarstrijtte en de Stasjonswei liggen kleinere huisjes en schuurtjes.

Overeenkomstig de situatie op de terpfanken aan de westzijde en de noordoostzijde van de dorpsterp zijn ook de uiterste flanken van het zuidoostelijke terpdeel fragmentarisch bebouwd.

Langs de weg die rondom de voet van de terp loopt, de Pollewei, bepalen de achterzijden van de panden die geconcentreerd zijn langs de straatjes op de terp en de tuinen op de kavels die zich vanaf bijvoorbeeld de Blomsteech uitstrekken tot de weg, het ruimtelijk karakter van deze achterweg.

Aan de oostzijde van de Pollewei waar een 18de-eeuws buurtje is gelegen, bestaat een vergelijkbare situatie. In dit geval zijn de achterzijden van de panden aan de Smidssteech en de tuinen die tussen deze bebouwing en de Pollewei liggen bepalend in het ruimtelijk beeld.

Doordat in de laatste decennia op de terpfanken en op de achtererven van de bebouwing aan de Smidssteech enkele panden gebouwd zijn die een oriëntatie kennen op de Pollewei is het kenmerkende open groene karakter van de weg minder evident geworden. De fragmentarische woonbebouwing en woonstraat-elementen als trottoirs en voortuinen maken het huidige straatbeeld dualistisch en weinig samenhangend.

Het dorp Holwerd kent vanuit vier richtingen toegangswegen. Daarvan

is de weg over de middeleeuwse dijk vanuit Leeuwarden het meest significant. Deze toegangsweg, onderdeel van de 19de-eeuwse grindweg Leeuwarden-Holwerd-Dokkum, is mede bepalend in de bebouwingsstructuur op de dorpsterp. De weg over de middeleeuwse dijk vanuit Ternaard, de weg naar Dokkum en de Visweg, die het dorp met de zeedijk en het Amelanderveer verbindt, liggen buiten de terpen.

De weg vanuit Leeuwarden sluit direct aan op de hoofdas van de dorpsterp. Op de terpfank ligt de bebouwing direct langs de weg, daarbuiten ligt enige lintbebouwing op het noordelijke talud van de dijk op enige afstand van de weg. Aan de zuidzijde van het dijktaalud liggen verspreid langs een benedenweg enkele 20ste-eeuwse boerderijen. De opeenvolging van de verschillende profielen over de dijk in samenhang met de verschillen in bebouwing – op het dijktaalud liggen op korte onderlinge afstand van elkaar kleine boerderijen en woningen, op de terpfanken is de bebouwing meer aaneengesloten, hoger en rijker gedetailleerd – vormt een harmonische dorpsentree.

Een opvallend element langs deze invalsweg is het Ameland Veehuis, een grote 19de-eeuwse herberg met een verdieping, die op de terpfank direct aan de noordkant van de weg ligt. Het pand is dominant in het ruimtelijk karakter van de dorpsentree omdat door een rooilijnverspringing het pand met de zijgevel vrij in het zicht ligt.

De weg naar Dokkum, ook Stasjonswei genoemd, sluit aan de zuidoostflank van de terp aan op de Waling-Dykstrastrijtte.

De weg heeft het open en groen karakter van een met vrijstaande panden bebouwde uitvalsweg. Opvallend zijn de verscheidene functies van de bebouwing die op brede kavels ligt met langs de weg vaak formeel ingerichte voortuinen. Op de erfgronden en langs de straat staan hagen en hekwerken van hout en ijzer. De bebouwing langs de Stasjonswei bestaat uit woonhuizen en villa's maar ook uit boerderijen en een kerkgebouw. Deze kerk heeft een neo-classicistische façade en vormt met de erfbeplanting waaronder enkele volumineuze bomen een uitgesproken accent aan de rand van de dorpsterp. Langs de Stasjonswei ligt ook een restant van de voormalige in oorsprong 17de-eeuwse Bongastate. Dit hoge smalle fragment van het statehuis ligt in vergelijking met de overige panden langs de weg in een vooruitgeschoven positie. Het voormalige stateterrein is niet meer herkenbaar.

Langs de Ternaarderdyk en de Visweg ligt van oudsher geen

bebouwing. In de laatste decennia echter zijn er langs de dorpszijde van de Visweg enkele woningen gebouwd die georiënteerd zijn op de weg en met hun ligging de voor het dorp kenmerkende directe relatie tussen de terpen en het open land verstoren.

Een onderdeel van de dorpsstructuur dat gedeeltelijk buiten de terp is gelegen, wordt gevormd door de bebouwing langs de gedempte haven.

Het beloop van de haven is te herkennen in de beëindiging van de rechthoekige verkaveling die zich vanaf de hoofdas over de westelijke terpfank uitstrekt en in de lineaire bebouwingsstructuur langs de Van Aylvawal. Op twee plaatsen en wel langs de steeg De Opslach en langs de noordzijde van de Van Aylvawal ligt de bebouwing op de rechthoekige verkaveling tot aan de voormalige haven. De steeg De Opslach ligt tussen enkele overeenkomstig de smalle kavelvorm langwerpige pakhuizen. Aan de noordzijde van de Van Aylvawal bestaat, hoewel van een besloten steenachtig karakter geen sprake is, een vergelijkbare bebouwing. Een smal laat 18de-eeuws pand met verdieping, in oorsprong een pakhuis, ligt exact tot de kavelbeëindiging en is door haar vrije ligging een markant object in het open ruimtelijke karakter van de Van Aylvawal, die verder alleen langs de zuidkant een bebouwing kent. Langs ondiepe tuinstroken liggen daar kleine, lage, sober gedetailleerde woonhuizen, opslag- en bedrijfsruimten op korte onderlinge afstand van elkaar.

Als gevolg van een verdichting van deze 19de-eeuwse bebouwingsstructuur heeft zich langs twee paden die aan de zuidkant loodrecht op de Van Aylvawal aansluiten enige kleinere bebouwing ontwikkeld.

Op de als fotobijlage bijgevoegde inventarisatiekaart is de historisch-ruimtelijke waardering van Holwerd in verband met de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht weergegeven.

Begrenzing van het aangewezen gebied

Het gebied waarop de aanwijzing van Holwerd als beschermd dorpsgezicht betrekking heeft, omvat de samengestelde stedenbouwkundige structuur van de dorpskern die is gelegen op de dorpsterp en de ten noorden van deze terp gelegen kerkterp. Vanwege de grotendeels vrije ligging van de terpen in het omringende open land zijn ook de open gebieden direct rondom de terpen in het beschermde gebied opgenomen. De grens van het beschermde gebied loopt langs de dorpszijde van de rondweg, maar

sluit de twee nieuwbouwinvullingen aan weerszijden van de gedempte haven buiten, steekt bij de aansluiting met de Stasjonswei deze weg over en loopt langs de noordzijde van de Van Bongastrjitte tot de achterbeëindiging van de kavels vanaf de Stasjonswei. Langs deze achterbeëindiging loopt de grens tot de Pollewei, volgt deze weg langs de oostzijde, steekt het middeleeuwse dijktaalud over en sluit via de oostzijde van de Visweg weer aan op de dorpszijde van de rondweg.

De begrenzing van het beschermde dorpsgezicht is weergegeven op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nummer 361).

Rechtsgevolg aanwijzing

Ter effectivering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan ontwikkeld worden. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Geraadpleegde literatuur:

Aa, A. J. van der.
Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden. dl. 5. Gorinchem, 1844.

Berg, H. M. van den.
De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Geïllustreerde beschrijving, Noordelijk Oostergo, De Dongeradelen. 's-Gravenhage, 1983.

Boeles, P. C. J. A.
Friesland tot de 11e eeuw. 2e dr. 's-Gravenhage, 1951.

Boersma, J. W. (samenstelling).
Terpen, mens en milieu. Haren, 1970.

Glazema, P.
Gewijde plaatsen in Friesland. Meppel, 1948.

Halbertsma, H.
Terpen tussen Vlie en Eems. Groningen, 1963.

Klok, R. H. J.
'Terpen zullen ons een zorg zijn'. Groninger Volksalmanak, (1974-1975) 129-167.

Rienks, K. A. en Walther, G. L.
Binnendijken en Slieperdijken yn Fryslân. Boalsert, 1954.

Colofon:

Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

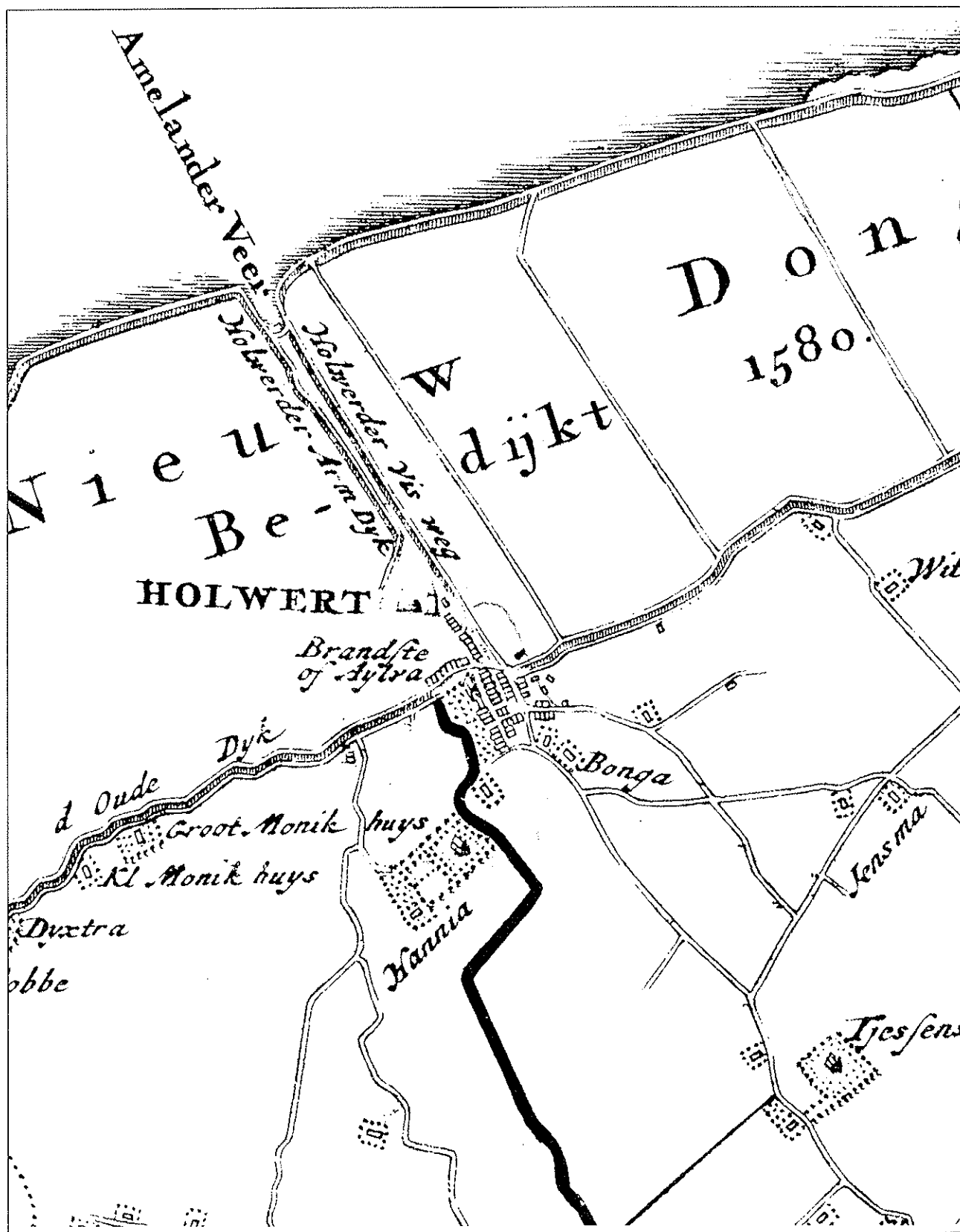
Historisch-geografisch en stedenbouwkundig onderzoek:
Ir. J. Metz, Zeist.

Foto's:
Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist (afb. 1 t/m 5).
Topografische Dienst, Emmen (omslag).

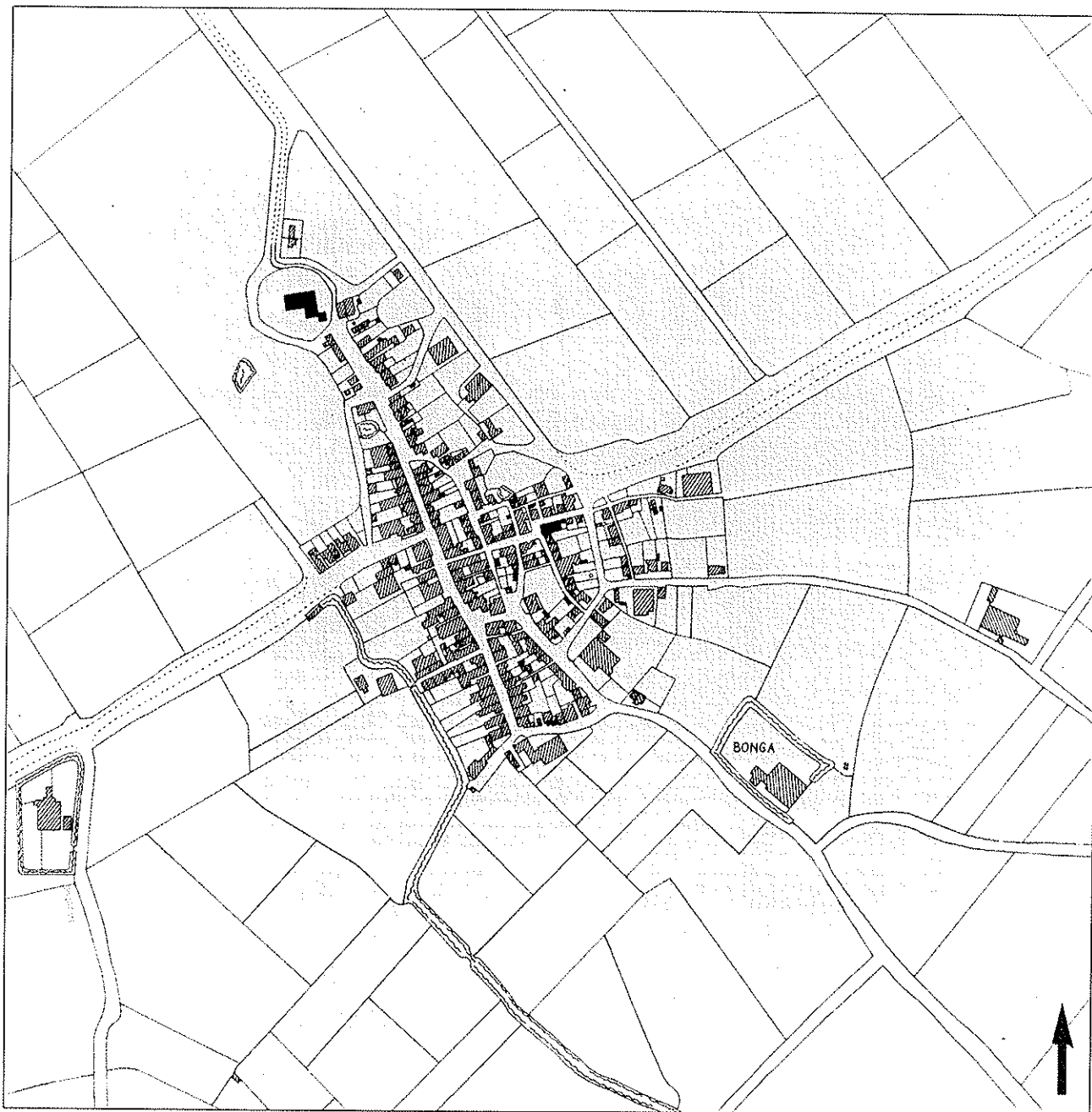
Kaarten en illustraties in de tekst:
Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.

Verkoopprijs f 10,-
Deze publikatie is schriftelijk of telefonisch te bestellen bij het Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer of ISBN 90 346 1149 3.

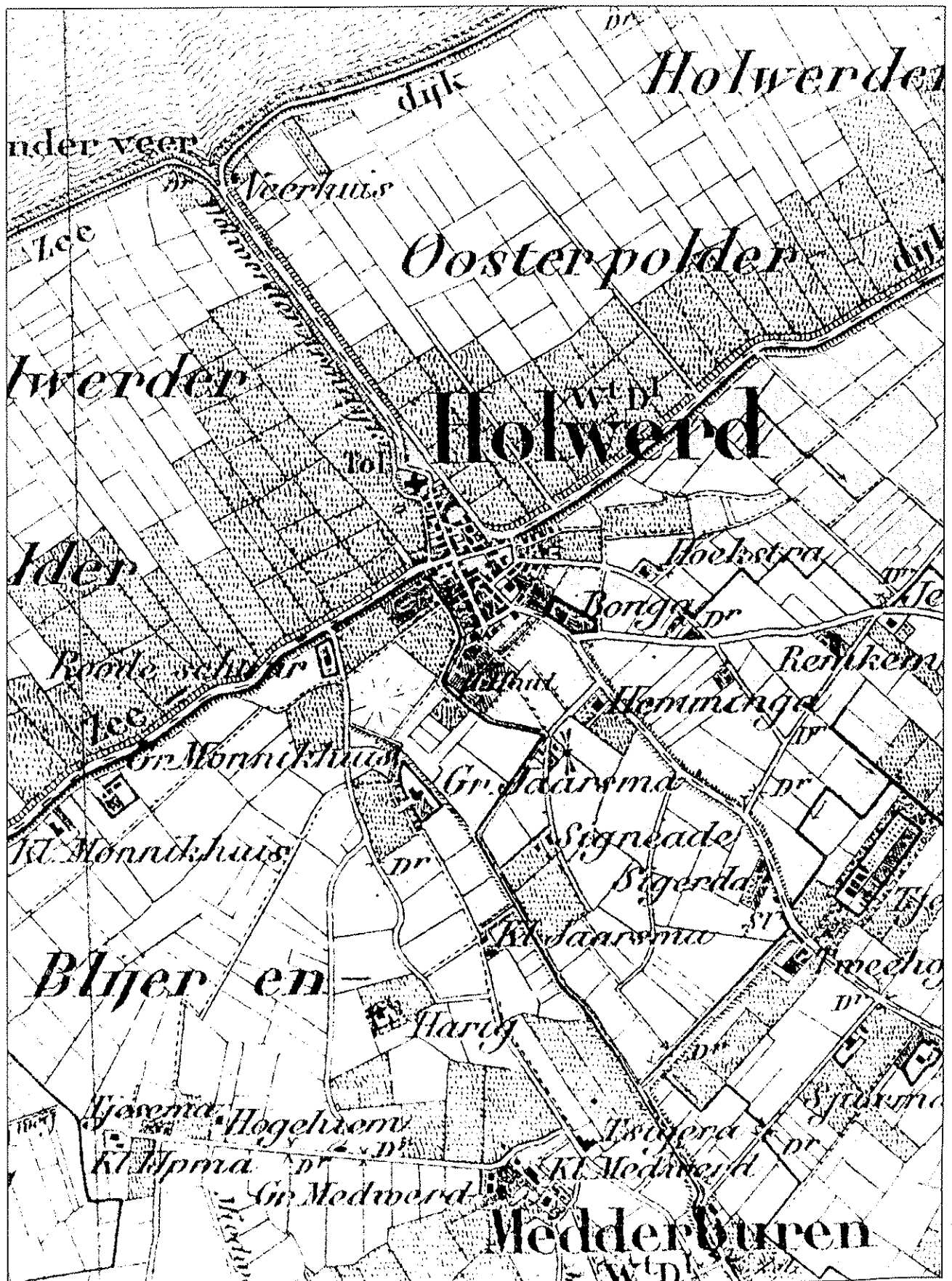
Druk:
Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

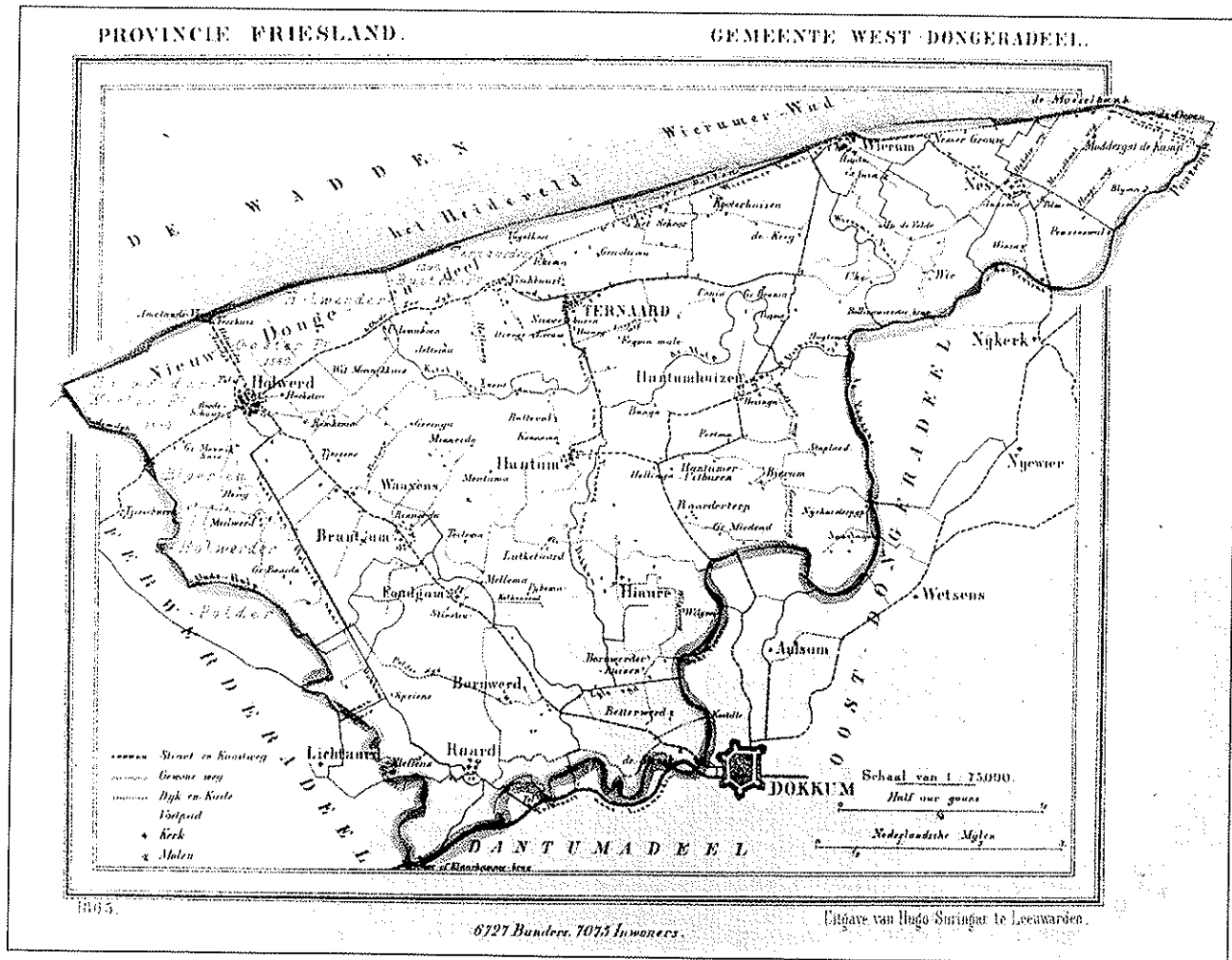
Afb. 1. B. Schotanus à Sterringa, Uitbeelding van de heerlijkheid Friesland, 1718, grietenij West-Dongeradeel, fragment.

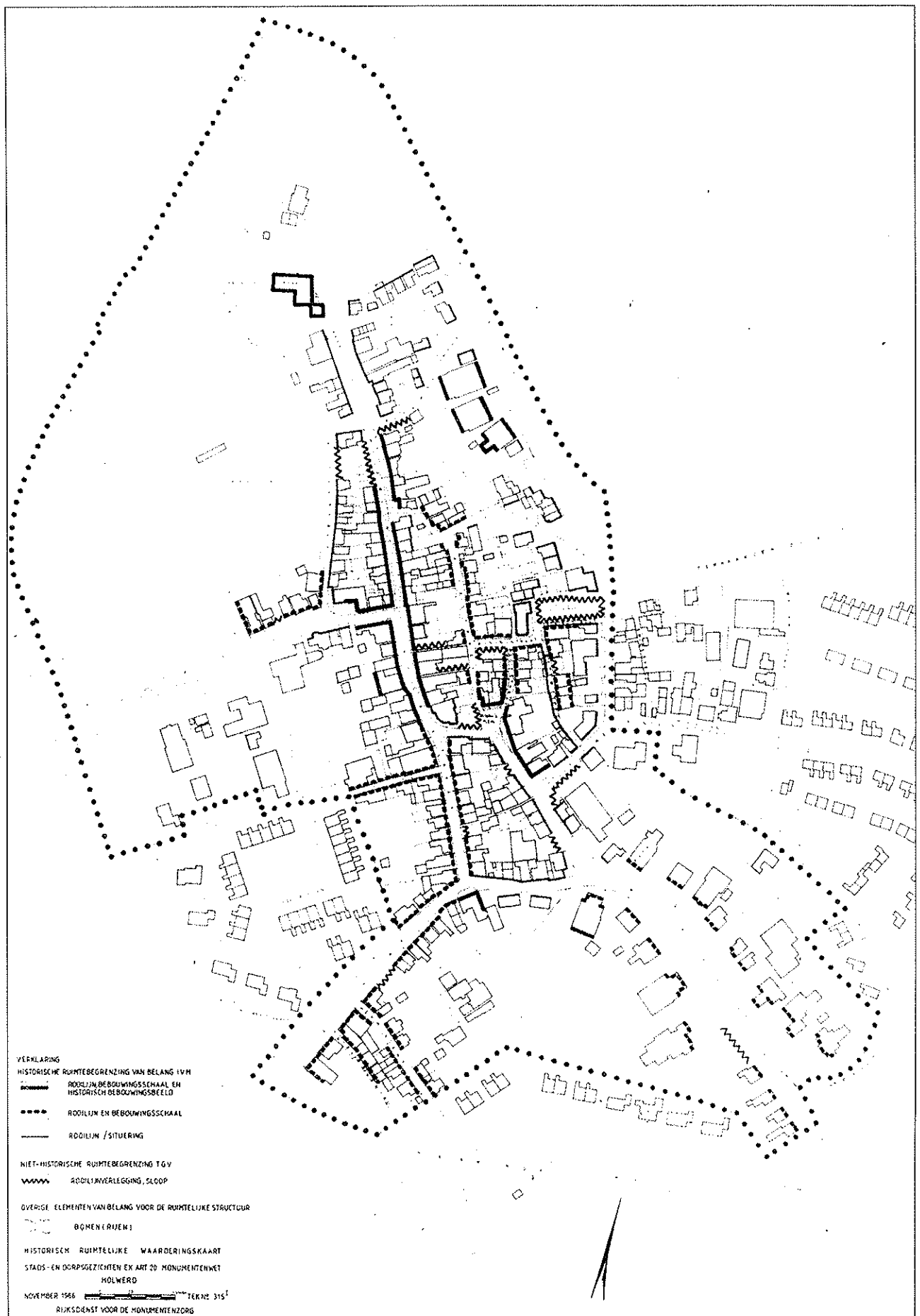
Afb. 2. Kopie van het Kadastrale Minuutplan gemeente Holwerd, 1829, fragment.

Afb. 3. Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, 1973 (facsimile herdruk van 1854), blad 6, fragment.

Afb. 4. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1865, provincie Friesland, gemeente West-Dongeradeel.

Afb. 5. Historisch-ruimtelijke waarderingskaart, 1986.

Rijksdienst voor de Monumentenzorg
AFDELING P.R. EN VOORLICHTING
Postbus 1001 - Broederplein 41
3700 BA ZEIST

Zeist, 8 oktober 1991

PERSBERICHT

HOLWERD BESCHERMD DORPSGEZICHT

In september 1991 hebben de Ministers van WVC en van VROM, op grond van artikel 35 en 36 van de Monumentenwet 1988, Holwerd (gemeente Dongerradeel) aangewezen als beschermd dorpsgezicht.

Een beschermd stads- of dorpsgezicht is een groep van onroerende zaken die van algemeen belang wordt geacht wegens zijn schoonheid, onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang, dan wel de wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde. Bovendien is als criterium gesteld dat in deze groepen zich een of meerdere van rijkswege beschermde monumenten moeten bevinden. Gehele of gedeeltelijke afbraak van een bouwwerk in zo'n beschermd gezicht is niet toegestaan zonder of in afwijking van een schriftelijke (sloop)vergunning van burgemeester en wethouders (Monumentenwet 1988, art. 37. lid 1.). Verder is de desbetreffende gemeenteraad verplicht een bestemmingsplan op te stellen voor het gebied of als dat al bestaat, aan te passen. Dit bestemmingsplan moet het beschermde gezicht veilig stellen door daarop gerichte voorschriften.

Korte beschrijving van Holwerd

Het dorp Holwerd, gelegen aan de noordoostelijke Waddenkust van Friesland, kent een opmerkelijke structuur met twee afzonderlijke terpen. Van deze is de zuidelijke een zogenaamde handelsterp met een langwerpige vorm en een relatief dichte bebouwing. De noordelijke terp biedt alleen plaats aan de dorpskerk. In de ontwikkeling van het dorp is het verder een bijzonder gegeven dat de zuidelijke terp tijdens de middeleeuwen werd opgenomen in de toen aangelegde zeewerende dijk, doch dat de kerkterp tot aan het eind van de 16de eeuw buitendijks is blijven liggen. De kerktoren, met zijn opvallende silhouet, dient ook nu nog als herkenningspunt voor de passagiers van de veerdienst tussen Ameland en Holwerd. In de ruimtelijke karakteristiek van het huidige dorpsgezicht Holwerd is deze bijzondere historische ontwikkeling nog steeds goed herkenbaar: de kerkbuurt onderscheidt zich van de dichtbebouwde handelsterp door zijn vrije ligging in het open landschap van de latere polder, terwijl ook de hoogteverschillen van de terpen en de vroegere zeedijk ten opzichte van hun directe omgeving goed zichtbaar zijn gebleven. Op het punt waar de hoofdstraat van de dorpskom de dijk kruist heeft de bebouwing wel een heel bijzonder kenmerk door de aanwezigheid van hoge gemetselde stoepen voor de kleine woningen. Grotere historische panden aan de hoofdstraat en de weg over de dijk zijn herkenbaar als herberg en getuigen van de handels- en scheepvaartfuncties die het dorp in het verleden kende. Voor de bescherming van de waardevolle historische karakteristiek van het dorpsgezicht is door de gemeente Dongerradeel reeds enkele jaren geleden een bestemmingsplan vastgesteld.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de afdeling PR en Voorlichting, telefoon 03404-83405/385

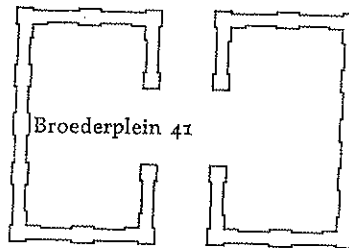
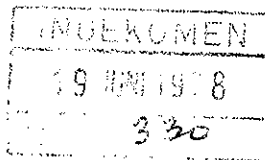

Monumentenraad

secretariaat

Broederplein 41

Zeist telefoon 03404 21844 28/22

*Er kennisgeving
dga, de aanpak
antw*

Het College van
Burgemeester en Wethouders
van
WESTDONGERADEEL

nummer 25.504
bericht op

Zeist, 16 JUNI 1978

onderwerp Inschrijving register beschermde
stads- en dorpsgezichten van het
beschermde dorpsgezicht te Moddergat,
De Oere, gemeente Westdongeradeel.
bijlagen: diversen.

Onder verwijzing naar artikel 21, tweede lid, van de Monumentenwet, doe ik U hierbij toekomen 1 exemplaar van het register van beschermde stads- en dorpsgezichten betreffende het bij beschikking van 7 december 1977, MMA/Mo, nr. 192.971 I door de Ministers van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening vastgestelde beschermde dorpsgezicht te Moddergat, De Oere, gemeente Westdongeradeel.

Ten overvloede moge ik U erop wijzen, dat bij datum van inschrijving in het register, 16 juni 1978, voor het beschermde gebied artikel 37, lid 5, van de Wet op de Ruimtelijke Ordening van toepassing is geworden, alsmede voor zolang het bestemmingsplan ex artikel 37, lid 5, van de Wet op de Ruimtelijke Ordening nog geen rechtskracht heeft gekregen, artikel 50, lid 5,6,7,9 en 10 van de Woningwet en artikel 46, lid 5,6,7,9 en 10 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening.

DE SECRETARIS VAN DE MONUMENTENRAAD,

(J. Jessurun).

bijlagen

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

Gemeente: Westdongeradeel
Plaats: De Oere te Moddergat
Provincie: Friesland

DE MINISTER VAN CULTUUR, RECREATIE EN MAATSCHAPPELIJK WERK

EN

DE MINISTER VAN VOLKSHUISVESTING EN RUIMTELIJKE ORDENING

Overwegende, dat De Oere te Moddergat een oorspronkelijke vissersnederzetting is;

dat de gave ruimtelijke structuur en de kleinschalige bebouwing van deze nederzetting een historisch stedenbouwkundige totaliteit vormen;

dat de relatie hiervan met de zware, dominerende zeedijk en de omringende weilanden niet is verstoord;

dat mitsdien De Oere, gemeente Westdongeradeel, een beeld oplevert dat van algemeen belang is vanwege het karakter en de schoonheid ervan;

Gelet op artikel 20 van de Monumentenwet;

Gehoord de Monumentenraad, de raad van de gemeente Westdongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland en de Rijksplanologische Commissie;

B E S L U I T E N:

Het gebied in de gemeente Westdongeradeel zoals is aangegeven op de bij deze beschikking behorende tekening nr. 046 en zoals omschreven in de toelichting bij deze beschikking, aan te wijzen als dorpsgezicht in de zin van artikel 20 van de Monumentenwet;

-2-

Beschikking van: 7 december 1977

Ministeries van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Nr.: MMA/Mo 192.971 I

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
de secretaris van de Monumentenraad,

(J. Jessurun)

Datum van inschrijving: 16 juni 1978

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

Gemeente: Westdongeradeel
Plaats: De Oere te Moddergat
Provincie: Friesland

-2-

Van deze beschikking, waarvan mededeling zal worden gedaan in de Nederlandse Staatscourant, zal afschrift worden gezonden aan de Monumentenraad, de raad van de gemeente Westdongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland en de Rijksplanologische Commissie.

De Minister van Cultuur, Recreatie
en Maatschappelijk Werk,

(Mr. H.W. van Doorn).

De Minister van Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening,

(Drs. J.P.A. Gruijters).

Beschikking van: 7 december 1977

Ministeries van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Nr.: MMA/Mo 192.971 I

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
de secretaris van de Monumentenraad,

(J. Jessurun)

Datum van inschrijving: 16 juni 1978

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd dorps gezicht in

De Oere te Moddergat

Gemeente: Westdongeradeel.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgaande kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 046) door een stippellijn omgrensde gebied.

Het voormalig vissersdorp Moddergat ligt op ongeveer 10 km ten noordoosten van Dokkum, direct aan de voet van de dijk langs de Waddenzee. Het bestaat uit twee buurtschappen: De Oere en De Kamp, waarvan de laatstgenoemde met het in de naburige gemeente Oostdongeradeel gelegen dorp Paesens tot een geheel aaneen gegroeid is.

Moddergats ontstaan hangt ten nauwste samen met het zich voor de Waddenkust afspelende landaanslibbingsproces, dat ter hoogte van Oostdongeradeel in westelijke richting verloopt. In de periode van de bedijking van de Anjumer- en Lioesserpolder, die in 1592 tot stand is gekomen, zal de vissersbevolking van Paesens langzamerhand zoveel hinder van de aanslibbing vóór de dijk ondervonden hebben, dat voor een nieuwe vissersnederzetting op een gunstiger gelegen plaats aan de overzijde van het riviertje de Paesens, de grens tussen de beide grietenijen, is gekozen: De Kamp, en in een later stadium verder westwaarts De Oere.

Beide buurtschappen zijn als "verstrooide buurten" aangegeven op de kaart van de grietenij Westdongeradeel uit de in 1698 door Bernardus Schotanus à Sterringa uitgegeven atlas van Friesland.

De visserij is steeds het belangrijkste middel van een overigens marginaal bestaan gebleven tot in 1883 het merendeel van de vissersvloot in een storm vergaan is. Door gebrek aan middelen voor de herbouw van de vloot is de visserij nadien verlopen en is in Moddergat, dat ook geen vervangende werkgelegenheid te bieden heeft gehad, en vooral in De Oere, van enige groei nauwelijks sprake meer geweest.

Het voorstel tot het beschermde gebied beperkt zich tot De Oere, omdat hier de eerste opzet en het eigenlijke karakter van de oorspronkelijke vissersnederzetting het meest duidelijk herkenbaar is gebleven.

De ruimtelijke opbouw van De Oere wordt sterk mede bepaald door de zware zeedijk en de smalle weg langs de zuidelijke voet daarvan. Het flauwe, bochtige verloop wijst nog op de oorspronkelijke terreingesteldheid. De bebouwingsstructuur wordt bepaald door een aaneenschakeling van dicht op elkaar gebouwde vissershuisjes langs de zuidzijde van de weg, en uit de "dorpsuitbreidingen", die landinwaarts tot ontwikkeling zijn gekomen, het Visserspad en de Reddingbootreed, respectieve-

-2-

Behoort bij de beschikking van de Ministers van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr. 192.971 I

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
de secretaris van de Monumentenraad,

(J. Jessurun)

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd dorps gezicht in

De Oere te Moddergat

Gemeente: Westdongeradeel.

-2-

lijk evenwijdig en loodrecht op de dijk gericht. De op de kadastrale minuut weergegeven situatie van rond 1830 wijkt in zoverre van deze huidige opbouw af, dat hierop tevens bebouwing aan de overzijde van de weg, direct onder aan de dijk voorkomt. Amovering hiervan is omstreeks 1905 ten behoeve van de toenmalige dijkverzwaring noodzakelijk geweest.

De overige verschillen tussen de op de kadastrale minuut weergegeven situatie en het huidige kaartbeeld berusten op veranderingen, die binnen het bestaande structurele basisgegeven - de aaneenschakeling van huisjes aan de voet van de dijk - tot stand gekomen zijn. Voorbij de Reddingbootreed heeft de bebouwing zich in westelijke richting met een aantal panden in een regelmatige opeenvolging uitgebreid. Het meest oostelijke kavel is intensiever bebouwd, waarschijnlijk omdat de groei van de nederzetting in de richting van De Kamp tegengehouden is door het standvastig agrarisch beleid van een familie, die de gronden tussen De Oere en De Kamp eeuwenlang in handen heeft gehad. Tengevolge van de bevolkingsafname in deze eeuw zijn in de hechte bebouwing door sloop van enkele pandjes grotere tussenruimten ontstaan.

De voor De Oere kenmerkende bebouwing bestaat uit eenvoudige woonhuizen van baksteen; één bouwlaag met kap hoog en steeds een weinig wisselend in goothoogte of dakhelling.

Het schilddak en het zadeldak tussen topgevels, gedekt met rode Hollandse of in een enkel geval met zwarte geglazuurde Friese pannen, zijn de meest voorkomende dakvormen, waarbij de nokrichting loodrecht op de voorgevel overheerst.

In de topgevels met een asymmetrische doorsnede, tengevolge van het hoogteverschil tussen de beide zijgevels, komen in het algemeen twee verticaal gelede ramen en een deur in het lage gedeelte van de gevel voor met twee kleine vensters op de verdieping. De gevelindeling van de overige panden loopt nogal uiteen.

Een aantal panden is tot ongeveer een halve meter boven het maaiveld met dodekop bestreken of gepleisterd.

Lage heggetjes en eenvoudige houten hekjes vormen bij vrijwel elk huis de afscheiding tussen het ondiepe voorerf en de openbare ruimten, waarvan de weg langs de zeedijk bestraat is en het Visserspad, de Reddingbootreed en andere paadjes tussen de bebouwing voor het merendeel onverhard zijn.

-3-

Behoort bij de beschikking van de Ministers van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 192.971I

Overeenkomstig het oorspronkelijke, de secretaris van de Monumentenraad,

(J. Jessurun).

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd dorps gezicht in

De Oere te Moddergat

Gemeente: Westdongeradeel.

-3-

Tezamen leveren de vissershuisjes door de geringe onderlinge verschillen, de situering in de steeds een weinig verspringende voorgevelrooilijn en door het flauw gebogen beloop van de zeedijk een gedifferentieerd dorpsbeeld. Het enige met riet gedekte boerderijencomplex vormt met de erfbeplanting en het daarachter zichtbare lijnenspel van de in een regelmatig ritme gegroepede schilddaken een fraaie entree van De Oere vanuit het westen.

Omdat de structuur van De Oere geen wezenlijke veranderingen heeft ondergaan en in de bebouwing geen in schaal of karakter afwijkende elementen tot stand zijn gekomen is de oorspronkelijke relatie tussen de buurtschap, het zware dominerende dijklichaam en de omringende weilanden nergens verstoord. Hierdoor is het niet alleen mogelijk om komend van De Kamp of van Nes de compact bebouwde nederzetting geïsoleerd in het open land te zien liggen, maar ook om vanuit de intieme bebouwing via de smalle tussenruimten doorkijkjes te beleven van het buitengebied en de daarin gelegen karakteristieke door bomen omringde friese boerderijen.

De ruimtelijke opbouw en de bebouwing van de oorspronkelijke vissersnederzetting De Oere vormen een historisch stedenbouwkundige totaliteit, die een aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht rechtvaardigen. Vanwege de bijzondere karakteristieke ligging in het landschap zijn de omringende percelen van het agrarische buitengebied binnen het voorstel opgenomen.

Een nadere uitwerking van het beschermde dorpsgezicht zal dienen plaats te vinden in een bestemmingsplan ex artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Hierbij wordt vooropgesteld dat de bescherming geen bevriezing van de bestaande situatie inhoudt, maar dat het gaat om het scheppen van een kader, waarbinnen een ruimtelijke ontwikkeling met behoud van de hierboven beschreven karakteristieke waarde mogelijk is.

Behoort bij de beschikking van de Ministers van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.:192.971I

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
de secretaris van de Monumentenraad,

(J. Jessurun)

TOELICHTING bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd dorpsgezicht ex artikel 20 van de Monumentenwet te Moddergat, De Oere, gemeente Westdongeradeel.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgaande kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 046) door een stippellijn omgrensde gebied.

Het voormalig vissersdorp Moddergat ligt op ongeveer 10 km ten noordoosten van Dokkum, direct aan de voet van de dijk langs de Waddenzee. Het bestaat uit twee buurtschappen: De Oere en De Kamp, waarvan de laatstgenoemde met het in de naburige gemeente Oostdongeradeel gelegen dorp Paesens tot een geheel aaneen gegroeid is.

Moddergats ontstaan hangt ten nauwste samen met het zich voor de Waddenkust afspelende landaanslibbingsproces, dat ter hoogte van Oostdongeradeel in westelijke richting verloopt. In de periode van de bedijking van de Anjumer- en Lioessenserpolder, die in 1592 tot stand is gekomen, zal de vissersbevolking van Paesens langzamerhand zoveel hinder van de aanslibbing vóór de dijk ondervonden hebben, dat voor een nieuwe vissersnederzetting op een gunstiger gelegen plaats aan de overzijde van het riviertje de Paesens, de grens tussen de beide grietenijen, is gekozen: De Kamp, en in een later stadium verder westwaarts De Oere.

Beide buurtschappen zijn als "verstrooide buurten" aangegeven op de kaart van de grietenij Westdongeradeel uit de in 1698 door Bernardus Schotanus à Sterringa uitgegeven atlas van Friesland.

De visserij is steeds het belangrijkste middel van een overigens marginaal bestaan gebleven tot in 1883 het merendeel van de vissersvloot in een storm vergaan is. Door gebrek aan middelen voor de herbouw van de vloot is de visserij nadien verlopen en is in Moddergat, dat ook geen vervangende werkgelegenheid te bieden heeft gehad, en vooral in De Oere, van enige groei nauwelijks sprake meer geweest.

Het voorstel tot het beschermde gebied beperkt zich tot De Oere, omdat hier de eerste opzet en het eigenlijke karakter van de oorspronkelijke vissersnederzetting het meest duidelijk herkenbaar is gebleven.

De ruimtelijke opbouw van De Oere wordt sterk mede bepaald door de zware zeedijk en de smalle weg langs de zuidelijke voet daarvan. Het flauwe, bochtige verloop wijst nog op de oorspronkelijke terreingesteldheid. De bebouwingsstructuur wordt bepaald door een aaneenschakeling van dicht op elkaar gebouwde vissershuisjes langs de zuidzijde van de weg, en uit de "dorpsuitbreidingen", die landinwaarts tot ontwikkeling zijn gekomen, het Visserspad en de Reddingbootreed, respectievelijk evenwijdig en loodrecht op de dijk gericht. De op de kadastrale minuut weergegeven situatie van rond 1830 wijkt in zoverre van deze huidige opbouw af, dat hierop tevens bebouwing aan de overzijde van de weg, direct onder aan de dijk voorkomt. Amovering hiervan is omstreeks 1905 ten behoeve van de toenmalige dijkverzwaring noodzakelijk geweest.

De overige verschillen tussen de op de kadastrale minuut weergegeven situatie en het huidige kaartbeeld berusten op veranderingen, die binnen het bestaande structurele basisgegeven - de aaneenschakeling van huisjes aan de voet van de dijk - tot stand gekomen zijn. Voorbij de Peddingbootreed heeft de bebouwing zich in westelijke richting met een aantal panden in een regelmatige opeenvolging uitgebreid. Het meest oostelijke kavel is intensiever bebouwd, waarschijnlijk omdat de groei van de nederzetting in de richting van De Kamp tegengehouden is door het standvastig agrarisch beleid van een familie, die de gronden tussen De Oere en De Kamp eeuwenlang in handen heeft gehad. Tengevolge van de bevolkingsafname in deze eeuw zijn in de hechte bebouwing door sloop van enkele pandjes grotere tussenruimten ontstaan.

De voor De Oere kenmerkende bebouwing bestaat uit eenvoudige woonhuizen van baksteen; één bouwlaag met kap hoog en steeds een weinig wisselend in goothoogte of dakhelling.

Het schilddak en het zadeldak tussen topgevels, gedekt met rode Hollandse of in een enkel geval met zwarte geglazuurde Friese pannen, zijn de meest voorkomende dakvormen, waarbij de nokrichting loodrecht op de voorgevel overheerst.

In de topgevels met een asymmetrische doorsnede, tengevolge van het hoogteverschil tussen de beide zijgevels, komen in het algemeen twee verticaal gelede ramen en een deur in het lage gedeelte van de gevel voor met twee kleine vensters op de verdieping. De gevelindeling van de overige panden loopt nogal uiteen.

Een aantal panden is tot ongeveer een halve meter boven het maaiveld met dodekop bestreken of gepleisterd.

Lage heggetjes en eenvoudige houten hekjes vormen bij vrijwel elk huis de afscheiding tussen het ondiepe voorerf en de openbare ruimten, waarvan de weg langs de zeedijk bestraat is en het Visserspad, de Reddingbootreed en andere paadjes tussen de bebouwing voor het merendeel onverhard zijn.

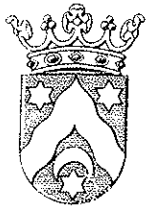
Tezamen leveren de vissershuisjes door de geringe onderlinge verschillen, de situering in de steeds een weinig verspringende voorgevelrooilijn en door het flauw gebogen beloop van de zeedijk een gedifferentieerd dorpsbeeld. Het enige met riet gedekte boerderijencomplex vormt met de erfbeplanting en het daarachter zichtbare lijnenspel van de in een regelmatig ritme gegroepeerde schilddaken een fraaie entree van De Oere vanuit het westen.

Omdat de structuur van De Oere geen wezenlijke veranderingen heeft ondergaan en in de bebouwing geen in schaal of karakter afwijkende elementen tot stand zijn gekomen is de oorspronkelijke relatie tussen de buurtschap, het zware dominerende dijklichaam en de omringende weilanden nergens verstoord. Hierdoor is het niet alleen mogelijk om komend van De Kamp of van Nes de compact bebouwde nederzetting geïsoleerd in het open land te zien liggen, maar ook om vanuit de intieme bebouwing via de smalle tussenruimten doorkijkjes te beleven van het buitengebied en de daarin gelegen karakteristieke door bomen omringde friese boerderijen.

De ruimtelijke opbouw en de bebouwing van de oorspronkelijke vissersnederzetting De Oere vormen een historisch stedenbouwkundige totaliteit, die een aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht rechtvaardigen. Vanwege de bijzondere karakteristieke ligging in het landschap zijn de omringende percelen van het agrarische buitengebied binnen het voorstel opgenomen.

Een nadere uitwerking van het beschermde dorpsgezicht zal dienen plaats te vinden in een bestemmingsplan ex artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Hierbij wordt vooropgesteld dat de bescherming geen bevrozing van de bestaande situatie inhoudt, maar dat het gaat om het scheppen van een kader, waarbinnen een ruimtelijke ontwikkeling met behoud van de hierboven beschreven karakteristieke waarde mogelijk is.

Agendapunt: 20

DOKKUM, 10 februari 1987

No. 36 / '87

Aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht van
Metslawier

Aan de gemeenteraad,

Bij schrijven van 15 januari 1987 heeft het college van Gedeputeerde Staten ons te kennen gegeven dat naar het voorlopig oordeel van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur de kern van Metslawier, vanwege haar kenmerkende dorpsstructuur, in samenhang met de historisch waardevolle dorpsbebouwing voor aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht in aanmerking komt. In verband hiermee heeft dit college ons verzocht het van het gevoelen van uw raad omtrent dit voorlopig standpunt in kennis te stellen.

In de raadsportefeuille is dit standpunt, vertaald op een kaart met redengevende toelichting, ter inzage gelegd.

Wij zijn van mening dat de kaart de juiste begrenzing van het te beschermen gebied aangeeft en dat de in de toelichting genoemde beweegredenen, die tot het standpunt van de minister hebben geleid, volledig kunnen worden onderschreven.

Wij geven u in overweging zich aan onze mening te conformeren en daarvan kennisgeving te laten doen aan het college van Gedeputeerde Staten onder vermelding dat u het voorlopig oordeel van de minister graag zag verheven tot een definitief.

Voor de goede orde merken wij op dat de commissie Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu zich met dit voorstel kan verenigen.

Burgemeester en wethouders van Dongeradeel,

H. Sybesma , burgemeester

J.E. Ronda , secretaris

Raad d.d. <i>26/2.87</i>	nr. <i>20</i>
Beslissing: <i>Conform</i>	
ter afdeling naar: <i>G.O.</i>	

GEMEENTE

afschrift naar DOW

DONGERADEEL

AAN het college van Gedeputeerde Staten
van Friesland

Postbus 20120

8900 HM LEEUWARDEN

Uw kenmerk

Uw brief van

Ons kenmerk

DOKKUM,

870197✓

6 maart 1987

Onderwerp

aanwijzing tot beschermd
dorpsgezicht van Metslawier

Geacht college,

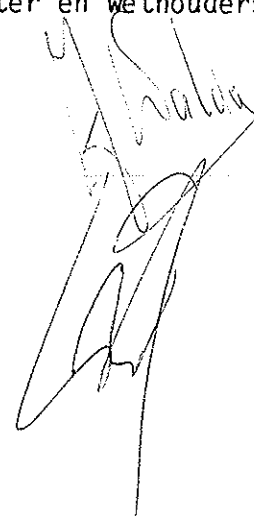
Naar aanleiding van uw schrijven d.d. 15 januari jongstleden, kenmerk RO-86-43966A1, delen wij u mede dat de raad van gevoelen is

- dat de ons bij uw genoemd schrijven gestuurde kaart de juiste begrenzing van het te beschermen dorpsgebied Metslawier aangeeft en
- dat de in de bij de kaart behorende toelichting genoemde beweegredenen die tot het voorlopig oordeel van de minister inzake de bescherming van voormeld dorpsdeel hebben geleid, volledig kunnen worden onderschreven.

De raad zag het voorlopig standpunt van de minister graag verheven tot een definitief.

Hoogachtend,

Burgemeester en wethouders van Dongeradeel,

, 1-burgemeester

, secretaris

Dict. HB

Typ. MK

Col.

Bijl.

Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Broederplein 41 3703 CD Zeist

Postbus 1001 3700 BA Zeist

Telefoon 03404-83211 Telefax 03404-16189

De Raad van de Gemeente Dongeradeel
Postbus 1
9100 AA DOKKUM

90031402 ✓

GEMEENTE DONGERADEEL	
VNR.: 900.14537 ✓	ED
ING.: 11 OKT. 1990	
CL.NR.: 1.853-1	
AFD.: <i>Pro</i>	BUR.:
ADVIES:	
	RAPPEL 28/10

RAAD NOV

uw brief/kenmerk

ons nummer

behandeld door

160296

Mw R.Bos

onderwerp

bijlage(n)

datum

Aanwijzing Dorpsgezicht
Metslawier Gemeente Dongeradeel

10 OKT. 1990

Met toezending van een afschrift van het besluit van mij en mijn ambtgenoot van Volshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu-beheer van heden, kenmerk 2711 d.d. 10 oktober 1990, met bijlagen, geef ik U kennis van de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht in de zin van artikel 1, onder g, van de Monumentenwet 1988 van Metslawier, gemeente Dongeradeel zoals is aangegeven in de bij het genoemde besluit behorende tekening en als omschreven in de bijbehorende toelichting.

De Minister van Welzijn,
Volksgezondheid en Cultuur,
namens deze,
het Hoofd van de Afdeling Technieken,

J.H.S. Timmler-Doornekamp
Ir. J.H.S. Timmler-Doornekamp

Raad

Voorstel: <i>V.K.A.</i>		
afd. <i>B2</i>	Gezien	
Par. chef: <i>[initials]</i>	secc.: <i>[initials]</i>	
datum: <i>3-12-90</i>	conform	behandelen
burg. <i>[initials]</i>	<i>[initials]</i>	
weth. <i>[initials]</i>	<i>[initials]</i>	
weth. <i>[initials]</i>	<i>[initials]</i>	
weth. <i>[initials]</i>	<i>[initials]</i>	
weth. <i>[initials]</i>	<i>[initials]</i>	

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

De RDMZ is bereikbaar vanaf Utrecht CS en station Driebergen/Zeist met buslijn 50 en 51

dorpsgezicht Metslawier

W
E L
Z I J N
V O L K S
G E Z O N D
H E I D E N
C U L T U U R

Kenmerk

Rijswijk

2711

's-Gravenhage

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

4 5 1983

EN

DE MINISTER VAN VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER

OVERWEGENDE,

dat, het van oorsprong agrarische terpdorp Metslawier zich in de loop der eeuwen, mede op basis van bestuurlijke en verzorgende functies, heeft ontwikkeld tot een nederzetting met een kenmerkende afwisselende opbouw,

dat, de ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis in de huidige ruimtelijk structuur van de dorpskom en in de relatie met het aangrenzende landschap goed herkenbaar is gebleven,

dat, de historische beeldkwaliteit van de bebouwing en de karakteristiek van de onbebouwde ruimte aan deze herkenbaarheid in belangrijke mate bijdragen,

dat het gebied mitsdien een beeld oplevert dat van algemeen belang is vanwege zijn schoonheid en zijn ruimtelijke structurele samenhang;

Voorts overwegende dat het geldende bestemmingsplan "Metslawier-Kom", vastgesteld op 21 mei 1981, goedgekeurd op 23 maart 1983 in voldoende mate recht doet aan de omschreven historische karakteristiek;

Gelet op artikel 35 en artikel 36 van de Monumentenwet 1988;
Gehoord de raad van de gemeente Dongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland, de Raad voor het cultuurbeheer en de Rijksplanologische Commissie;

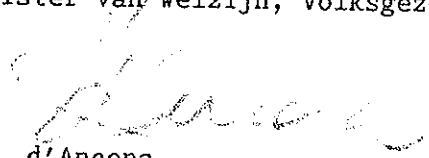
BESLUITEN

Het gebied in de gemeente Dongeradeel zoals is aangegeven op de bij dit besluit behorende tekening nr 29-I en zoals is omschreven in de toelichting bij dit besluit, aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht in de zin van artikel 35 en artikel 36 van de Monumentenwet 1988.

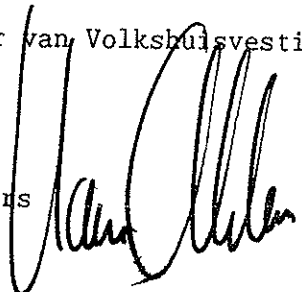
het navolgende bestemmingsplan aan te merken als een beschermend bestemmingsplan in de zin van artikel 36, tweede lid, van de wet: "Metslawier-Kom"

Van dit besluit, waarvan mededeling zal worden gedaan in de Staatscourant, zal afschrift worden gezonden aan de Raad voor het cultuurbeheer de raad van de gemeente Dongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland, en de Rijksplanologische Commissie.

De Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur,

Drs. H. d'Ancona

De Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,

J.G.M. Alders

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN EX ARTIKEL 35
VAN DE MONUMENTENWET 1988

METSLAWIER, gemeente Dongeradeel

Toelichting op het voorstel tot aanwijzing van Metslawier
als beschermd dorpsgezicht

Het te beschermen dorpsgezicht omvat het op bijgaande kaart
(Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 92-I)
door een stippellijn omgrensde gebied.

RDMZ, februari 1989

INLEIDING

Het beschermde dorpsgezicht betreft de kom van het dorp Metslawier, hoofdplaats van de voormalige gemeente Oostdongeradeel en gelegen in het noordoostelijke kleigebied van de provincie Friesland op een afstand van circa 6 km ten noordoosten van Dokkum.

Het terpdorp Metslawier, ontstaan rond het begin van de jaartelling, ontwikkelde vanaf de late middeleeuwen naast de oorspronkelijke agrarische bestaansbasis de functie van lokaal verzorgend en bestuurlijk centrum in het uiterste noordoosten van Friesland. Binnen de kenmerkende terpstructuur kwam een ruimtelijke opbouw tot stand waarin de historische ontwikkeling ook thans nog goed herkenbaar is. Deze opbouw wordt in sterke mate bepaald door de in wisselende dichtheid bebouwde dorps-terp welke wordt begrensd door een grotendeels tweezijdig bebouwde ringweg.

In samenhang met de hoge historische kwaliteit van de dorpsbebouwing, waaronder zich een zestal beschermde monumenten bevindt, alsmede de in ruime mate aanwezige beplanting levert dit een beeld van zodanige cultuurhistorische waarde dat een aanwijzing van Metslawier als beschermd dorpsgezicht gerechtvaardigd is.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Vóór de bedijkingen, welke in noordoostelijk Friesland vermoedelijk vanaf de tweede helft van de 10de eeuw plaatsvinden, bestaat de kuststrook uit een kwelder-gebied waarin het zeewater via een aantal zee-armen en krekten vrij kan doordringen. Door afzetting van het meegevoerde zand- en kleimateriaal gedurende vele eeuwen komt het bodemniveau van de kuststrook geleidelijk hoger te liggen. Verschillen in samenstelling van deze afzettingen, die onder meer veroorzaakt worden door de ligging ten opzichte van de krekten en de afstand tot de kust, leiden daarbij tot het ontstaan van een patroon van hoger gelegen ruggen in het landschap, waarop de eerste bewoning plaatsvindt. De brede en hoog opgeslibde strook kweldergrond langs de Wadden- en voormalige Middelzeekust, die vanaf Leeuwarden via Stiens, Ferwerd en Holwerd tot aan Nes loopt, vormt daarbij de oudste vestigingsbasis aan de kust van het gewest Oostergo vanaf de 7de eeuw voor Chr. In het meer landinwaarts gelegen gebied van de Dongeradelen is, blijkens de resultaten van bodemonderzoek in een aantal terpen, pas kort voor het begin van de jaartelling de opslibbing zover gevorderd dat ook daar de eerste bewoning mogelijk wordt.

Dit maakt het aannemelijk dat het dorp Metslawier is ontstaan in de periode rond het begin van de jaartelling, waarbij de vestiging plaatsvond op het noordwestelijk eind van een hoger gelegen kwelderrug, ontstaan in een voormalige kreekbedding. Deze rug strekt zich vanaf Metslawier verder in zuidoostelijke richting uit en vormt tevens de vestigingsplaats voor de dorpen Jouswier en Ee.

Door een periodieke stijging van het gemiddelde niveau van de zeespiegel gedurende de romeinse tijd en de vroege middeleeuwen - de zogeheten transgressie-fasen - worden de bewoners genoodzaakt de nederzetting door bewuste ophoging veilig te stellen. Als gevolg van deze ontwikkeling ontstaan de voor het zeekleigebied kenmerkende terpdorpen, die zich ook nu nog duidelijk in het landschap aftekenen. De oudste van deze terpdorpen, ontstaan vóór de romeinse tijd, hebben veelal nog de oorspronkelijke straalsgewijze verkaveling behouden. De later ontstane middeleeuwse dorpsplattegronden kenmerken zich daarentegen door een meer rechthoekige of blokvormige perceelsindeling.

Na de periode van aanleg van zeewerende dijken, vanaf de tweede helft van de 10de tot aan de 13de eeuw, komt er een eind aan de regelmatige ophoging van de terpen en de overstroming van de laagstgelegen terreinen, zodat bebouwing buiten de terpen mogelijk wordt en het gehele gebied in blijvend agrarisch gebruik kan worden genomen. Bij deze ontwikkeling blijft de ontstaansgeschiedenis een herkenbaar stempel drukken op het landschap, hetgeen zich tot op heden weerspiegelt in het grondgebruik van de hoger gelegen ruggen als bouwland, terwijl de lage gebieden daartussen als gras- of hooiland dienen. Voorts leiden de toenemende relaties tussen de dorpen tot het gebruik van wegverbindingen die voor een groot deel weer de oude kwelderruggen volgen, terwijl daarnaast de vele voormalige krekken, herkenbaar aan het kronkelende be-loop, als vaarten en sloten een belangrijke vervoers- en afwateringsfunctie blijven vervullen.

In de omgeving van Metslawier wordt een voorbeeld daarvan gevormd door de Zuider Ee, die na de bedijking van het gebied tot stand komt via een doorgraving van de rug tussen Metslawier en Ee bij Reidswal. Hierdoor worden twee voormalige geulen met elkaar in verbinding gebracht en ontstaat er een vaart tussen Dokkum en de uitwateringssluys Ezumazijl, waar nagenoeg alle dorpen in het gebied door middel van opvaarten mee in verbinding zijn gebracht.

Behalve de vanouds belangrijke agrarische functie is ook de rol als bestuurscentrum van invloed geweest op de ontwikkeling van Metslawier.

De oudste vermelding die een aanwijzing hiertoe geeft is die van Riowrd Jarichsma in 1390 als grietman van Dongeradeel. Naar alle waarschijnlijkheid woonde deze op Jaarsma State, gelegen op de dorpsterp van Metslawier. De ligging van deze state op de terp in de onmiddellijke omgeving van de kerk wijst erop dat dit huis reeds vroeg van belang moet zijn geweest. In de daarop volgende periode ligt de bestuurlijke macht over het - nog tot in de 15de eeuw ongedeelde - Dongeradeel bij families buiten Metslawier, doch in de 17de eeuw wordt het dorp genoemd als rechtsplaats en daarmee als hoofdplaats van de grietenij Oostdongeradeel. De centrale ligging van Metslawier in het gebied tussen de Paezens en het Dokkumerdiep zal bij de ontwikkeling van deze functie zeker een rol hebben gespeeld.

Over de oudste ruimtelijke ontwikkeling van Metslawier ontbreken betrouwbare gegevens. Het oudste kaartmateriaal dat enig inzicht geeft in de vorm en omvang van het dorp is de grietenijkaart uit 1693 van Bernardus Schotanus à Sterringa, welke kaart in 1718 in herziene vorm door François Halma werd uitgegeven.

Op deze kaart is de langgerekte vorm van de dorpsterp binnen een ringweg duidelijk te herkennen. Aan de noordwestzijde maakt de doorgaande weg van Dokkum naar Anjum deel uit van de ringweg, evenals de weg naar Ee over de "Jouswierster tille" dat aan de noordoostzijde doet. De Schotanuskaart geeft een dorpsbebouwing aan die vooral geconcentreerd lijkt te zijn langs de ringweg bij de genoemde doorgaande wegen aan de noordzijde van het dorp.

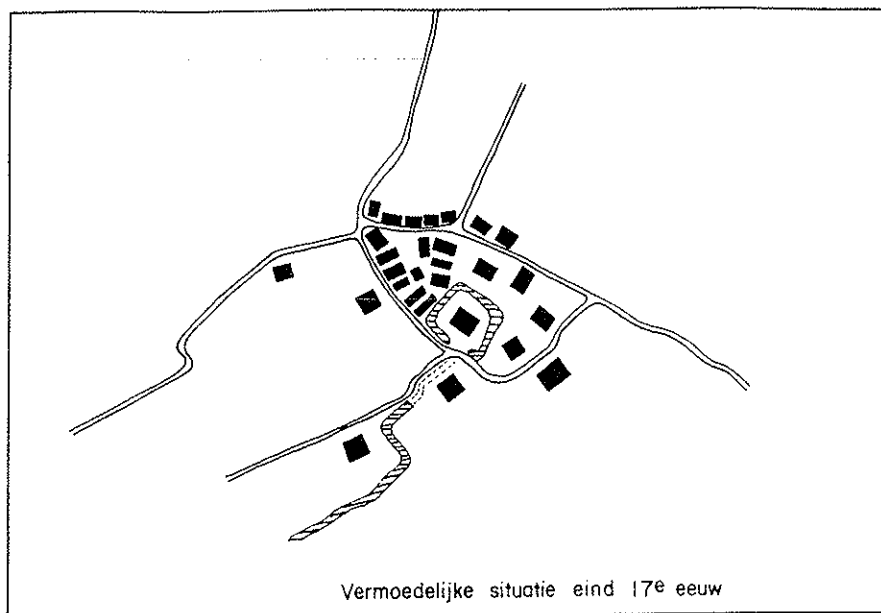
Centraal op het noordwestelijke gedeelte van de terp is de middeleeuwse kerk ingetekend waarbij aangrenzende terpbbebouwing, wellicht vanwege de kleine kaartschaal, lijkt te ontbreken.

Het zuidelijk deel van de terp en ringweg is aanmerkelijk minder dicht bebouwd. Behalve de Jaarsma- of Unia State lijkt de bebouwing voornamelijk uit boerderijen te bestaan, waarvan er enkele op enige afstand buiten de ringweg zijn gelegen.

De opvaart vanuit de Zuider Ee naar Metslawier is op de Schotanuskaart duidelijk te herkennen, deze vaart ligt aan de zuidkant van het dorp bij de boerderij "Wibalda". Hoewel het zeer waarschijnlijk is dat de opvaart een verbinding heeft gehad met de stategracht op de terp, geeft het kaartbeeld hierover geen uitsluitsel.

Ook met betrekking tot de functionele ontwikkeling van het dorp geeft het kaartbeeld enige aanwijzingen.

Het resultaat van verplaatsing van boerderijen naar plaatsen buiten de dorpsterp, mogelijk geworden door de bedijking en een verbeterde waterhuishouding, komt duidelijk tot uiting op de kaart. Dat de veiligheid na de dijkaanleg echter nog lange tijd betrekkelijk was blijkt uit de tekst van een gevelsteen aan de kerk, welke vermeldt dat bij de Allerheiligenvloed van 1570 het water tot in de kerk doordrong.

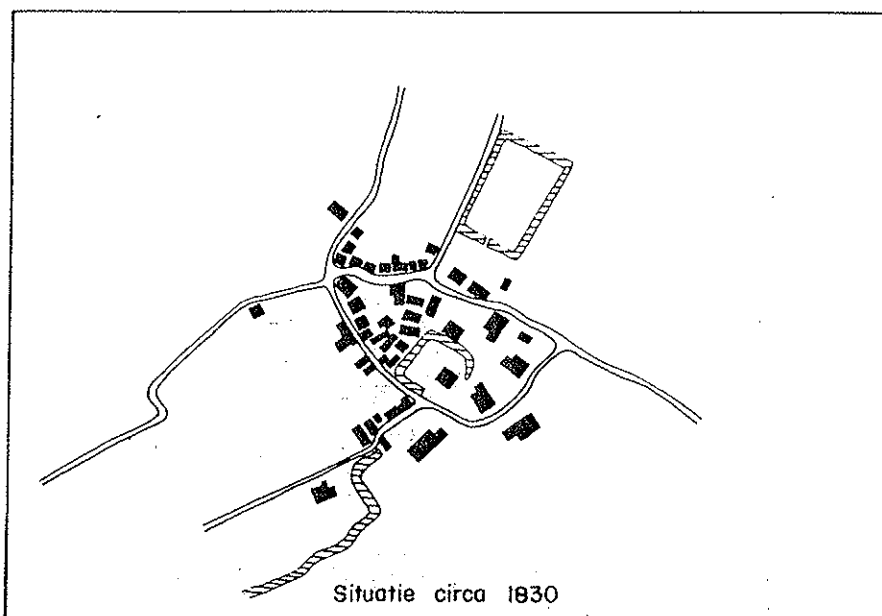
De op de Schotanuskaart weergegeven, meer aaneengesloten dorpsbebouwing aan de ringweg wijst op gebruik als ambachtelijk bedrijf of woning. In dit verband kan ook gewezen worden op enige relatief grote tuinen aan de noordzijde van het dorp, onder meer bij het huis "Bosman", dat in 1674 wordt gebouwd voor de secretaris Bosman ter vervanging van een meer noordelijk gelegen ouder pand binnen een gracht en singel.

Gedurende de 18de en het begin van de 19de eeuw kent Metslawier een stabiele ruimtelijke ontwikkeling, waarbij zich geen ingrijpende wijzigingen in het nederzettingspatroon voordoen. Slechts aan de zuidzijde van het dorp bij het einde van de opvaart, vindt een geringe uitbreiding plaats in de vorm van enige bebouwing aan een reeds aanwezig pad. Voor het overige blijven de wijzigingen beperkt tot verdere verdichting van de bestaande structuur en vervanging van oudere bebouwing. Zo wordt in 1776 de middeleeuwse kerk afgebroken en vervangen door een nieuw kerkgebouw op dezelfde plaats.

Het kadastrale minuteplan, daterend van omstreeks 1830, geeft een duidelijk beeld van de dan bestaande dorpsplattegrond, waarbij vooral de dichte bebouwing rondom de kerk opvalt.

Deze woonbebouwing is gesitueerd aan het pad rondom het kerkhof en aan enige straalsgewijs lopende verbindingspaden tussen de kerk en de ringweg. Hoewel dit patroon zou kunnen wijzen op een oude radiale terpverkaveling moet worden geconstateerd dat deze opbouw slechts fragmentarisch voorkomt en zich niet in het gebied buiten de ringweg voortzet.

Aan de noordkant van het dorp, bij een verbreed en tweezijdig bebouwd gedeelte van de ringweg, is een plein-achtige situatie ontstaan waar voornamere woningen en op het doorgaande verkeer gerichte functies zijn gevestigd. Zo is in dit gedeelte van het dorp, op een driehoekig perceel aan de binnenzijde van de ringweg, een herberg gelegen.

Het huis Bosman, waarvan de omgrachte tuin ten noorden van het dorp op het minuteplan goed herkenbaar is, lijkt ertoe geleid te hebben dat de ringweg ter plaatse iets in zuidelijke richting is verschoven waardoor een merkwaardige slinger in het wegbehoop is ontstaan. Hier tegenover, met een ruim voorterrein ten zuiden van de ringweg, ligt het grietenijhuis dat tevens als logement en herberg dienst doet. Dit gebouw grenst met zijn achterzijde aan het pad om het gedeeltelijk omgrachte terrein van Unia State, het vroegere Jaarsma, dat ten zuidoosten van de kerk op de terp is gesitueerd.

Het overige costelijke gedeelte van het dorp bestaat nagenoeg geheel uit een ruim opgezette bebouwing van boerderijen aan weerszijden van de ringweg en uit een beperkte streekbebouwing langs de westzijde van het pad naar de opvaart.

Vergelijking van het hierboven beschreven kaartbeeld van de kadastrale minute met de eerdergenoemde Schotanuskaart bevestigt dat er zich tijdens de tussenliggende periode geen wezenlijke veranderingen in de dorpsstructuur hebben voltrokken. Gedurende de verdere 19de en vroeg 20ste eeuw zet de ontwikkeling van Metslawier zich op dezelfde voet voort, waarbij een geleidelijke doch beperkte groei tot stand komt door enige nieuwe bebouwing aan de ringweg en aan de doorgaande wegen. In de decennia rond het midden van de 19de eeuw komt binnen het dorp een aantal nieuwe panden tot stand ter vervanging van oudere bebouwing. Zo wordt in 1835 op het perceel ten westen van het grietenijhuis een nieuw pastorie gebouwd waarbij het langgerekte pand, dat het minuteplan ter plaatse nog aangeeft, wordt afgebroken. De kop-hals-romp boerderij ten oosten van het grietenijhuis wordt in 1839 vervangen door de stelphoeve Oldersma State. Oostelijk daarvan wordt rond 1850 een villa gebouwd ten behoeve van de burgemeester, terwijl in dezelfde periode het reeds genoemde huis Bosman wordt afgebroken om plaats te maken voor een aantal kleinere woningen.

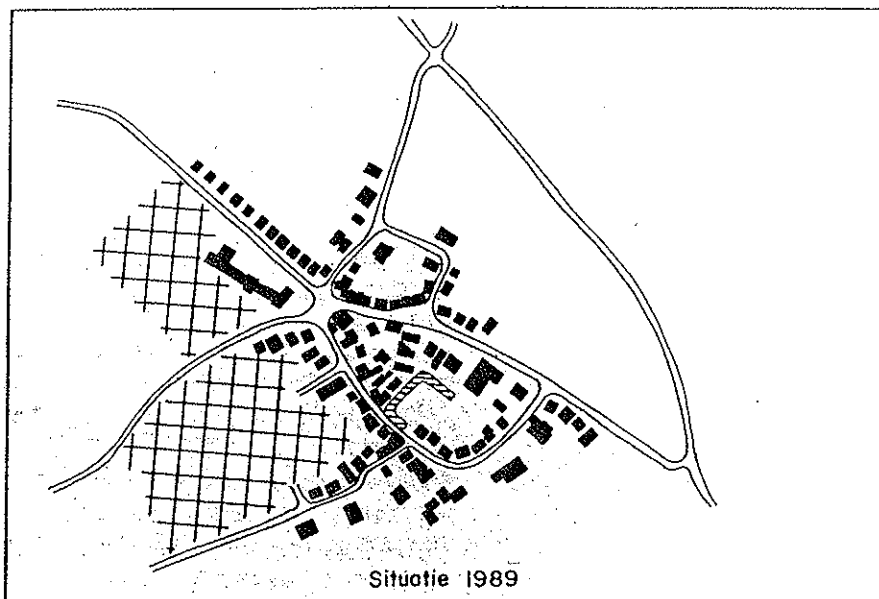
In 1876 wordt het oude grietenijhuis afgebroken en vervangen door een nieuw gemeentehuis dat nog tot 1904 tevens de functie van herberg vervult.

Tijdens deze periode van bouwactiviteit vindt ook de verharding van een aantal belangrijke wegen plaats. De doorgaande weg van Dokkum naar Anjum is reeds vóór 1855 met puin of grind verhard, evenals de weg van Metslawier naar Ee. De verbinding met Niawier, die tot dan slechts uit een voetpad door de landerijen bestaat, wordt in 1876 als grindweg aangelegd, waarmee Metslawier in alle richtingen over goede wegverbindingen beschikt.

Tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw vindt enige groei plaats door de bouw van woningen langs de doorgaande weg in de richting Dokkum en langs de weg naar Niawier. De ligging van het station in de spoorlijn Dokkum-Anjum, die tussen 1912 en 1936 heeft gefunctioneerd, vormt mede de aanleiding voor deze ruimtelijke ontwikkeling die leidt tot een uitbreiding van het bebouwde gebied van Metslawier aan de westzijde. Binnen het oude dorp komt in deze periode enige bebouwing tot stand aan de ringweg, onder meer op terreinen die zijn vrijgekomen door de sloop van de voormalige Unia State en een aangrenzende boerderij.

Afzonderlijke vermelding verdient nog dat aan de buitenzijde van de ringweg, oostelijk van de dorpskom, in de jaren dertig een openbare lagere school wordt gebouwd, als enige binnen de gemeente Oostdongeradeel.

In de jaren na de Tweede Wereldoorlog is er voor het eerst sprake van enige structurele uitbreiding van het bebouwde dorpsgebied buiten het bestaande wegenpatroon. Deze uitbreiding vindt in eerste instantie plaats aan de zuidwestkant, vanaf het einde van de jaren zestig gevolgd door een nieuwe woonwijk ten westen van het dorp. Deze ontwikkeling van nieuwe woongebieden dreigt echter ten koste te gaan van de oude dorpsbebouwing rondom de kerk, waar leegstand en verkrotting in toenemende mate het beeld beginnen te bepalen. Om dit proces te keren wordt in 1968 een begin gemaakt met een doelgericht herstel van de historische dorpskom. Dit streven is aanvankelijk vooral gericht op het herstel van afzonderlijke panden, doch reeds spoedig wordt ook de inrichting van de openbare ruimte bij het dorpsvernieuwingsproces betrokken. Deze hernieuwde belangstelling voor de oude dorpskom leidt er tevens toe dat in 1979 een achttal nieuwe woningwetwoningen aan de ringweg bij het terrein van de voormalige Unia State wordt gebouwd.

HUIDIG RUIMTELIJK
KARAKTER

In de huidige ruimtelijke opbouw van Metslawier is de hiervoor beschreven ontwikkeling nog goed herkenbaar. De structuur bestaande uit een lage terp omgrensd door de bijbehorende ringweg vormt een belangrijk bindend element in de dorpsopbouw, waarbinnen gebieden met verschillende ruimtelijke karakteristieken in relatie met de historische ontwikkeling zijn te onderscheiden.

De hoge beeldkwaliteit van de dorpsbebouwing, waaronder zich zes beschermde monumenten in de zin van de Monumentenwet bevinden, levert een belangrijke bijdrage aan het cultuurhistorische karakter van de dorpskom. Daarnaast heeft Metslawier - doordat de naoorlogse woongebieden aan de zuidwestzijde van het dorp zijn geconcentreerd - aan de noord- en oostzijde een sterke relatie met het aangrenzende landschap kunnen bewaren. Een kenmerkend onderdeel hiervan is het contrast tussen het open landschap buiten en de ruimtelijke beslotenheid binnen het dorp welke laatste in belangrijke mate mede bepaald wordt door de vele aanwezige beplanting. De dorpsbebouwing bestaat overwegend uit één bouwlaag onder een zadeldak, dat bij de panden aan de Tsjerkebuorren tussen topgevels is geplaatst. Aan de ringweg komen daarnaast ook schilddaken alsmede dakkapellen voor. De toegepaste bouwmaterialen zijn vrijwel uitsluitend baksteen voor de gevels en gebakken pannen als dakbedekking; slechts in uitzonderlijke gevallen is er sprake van een gepleisterde gevel of een rieten kap. Als algemeen bebouwingskenmerk is voorts de verticale gerichtheid van de gevelopeningen aan te merken.

NADERE
OMSCHRIJVING

De kleinschalige bebouwing op het westelijk deel van de terp, gesitueerd rondom de kerk, vormt het gebied van Metslawier waar het 18de-eeuwse karakter het sterkst aanwezig is. Het eenvoudige, uit 1776 daterende kerkgebouw en het door hoge bomen en een haag omzoomde kerkhof nemen in structureel en ruimtelijk opzicht een centrale plaats in binnen de dorpskom. Hieraan wordt in belangrijke mate bijgedragen doordat de kerktoeren en de omringende boomkruinen hoog boven de lage dorpsbebouwing uitsteken en doordat alle paden die vanaf de ringweg de terp oplopen gericht zijn op het kerkterrein.

De 18de- en 19de-eeuwse woonbebouwing, bestaande uit één bouwlaag met een zadeldak tussen topgevels, is gelegen aan deze verbindingspaden of aan het pad rondom het kerkhof. De nokrichting is daarbij evenwijdig aan het pad dat ter ontsluiting dient, waardoor de toegangsdeur steeds is opgenomen in de langsgewel. Geheel in overeenstemming met het eenvoudig karakter van de woningen is deze toegangsdeur niet afzonderlijk in het gevelbeeld benadrukt, terwijl ook de dakvlakken niet door dakkapellen en dergelijke worden doorbroken.

De langsgevel die tevens de voorgevel van de woning vormt is van het pad gescheiden door een doorgaans onverharde strook privégrond, waarvan de breedte varieert van $\frac{1}{2}$ meter aan het pad rondom het kerkhof tot 3 meter bij de paden ten zuiden van de kerk. Deze laatstgenoemde tuintjes zijn door middel van een eenvoudig houten hek of een haag van het ontsluitingspad gescheiden. Ook wanneer een achtererf aan het pad grenst is een dergelijke afscheiding toegepast.

In tegenstelling tot de langsgevels grenzen de kopgevels op de hoeken van de bebouwing dikwijls direct aan de klinkerverharding van het pad, waardoor op dergelijke plaatsen een tamelijk steenachtig beeld kan ontstaan. Dit is onder meer het geval bij de bebouwing ten noordwesten van de kerk, waar een aantal paden samenkomt op een pleintje waarop in 1983 een nieuwe dorpspomp werd geplaatst. Het karakter van dit pleintje wordt in sterke mate bepaald door de klinkerverharding, de aangrenzende terpbbebouwing en het begroeide kerkterrein. Aan de westzijde van het pleintje is, onder meer door het ontbreken van bebouwing ter plaatse van een enige jaren geleden afgebroken boerderij, het besloten ruimtelijke karakter enigszins verzwakt.

Het pad, dat vanaf de kerktoren in zuidwestelijke richting naar de Master fan Loanstrjitte loopt, vormt een ruimte van een bijzonder waardevol historisch karakter. Dit wordt bepaald door de nagenoeg aaneengesloten, kenmerkende dorpsbebouwing aan weerszijden van het klinkerpad, de aangrenzende tuinstroken omzoomd met houten hekjes en het merkbare hoogteverschil op de terphelling. Doordat de beide bebouwingswanden iets uiteen wijken krijgt de besloten ruimte extra diepte, welke wordt afgesloten door de kerktoren met omringende bomen aan de noordzijde en door een eenvoudige stenen berging aan de zuidzijde.

In tegenstelling tot het dichtbebouwde westelijke deel, kenmerkt de oostelijke helft van de dorpssterp zich door een onbebouwd centraal gebied omringd door losse bebouwingselementen.

In het gedeeltelijk omgrachte, onbebouwde terrein is de vestigingsplaats van de voormalige Unia State te herkennen. De openheid van dit terrein, dat thans als manege in gebruik is, wordt nog benadrukt door het contrast met de aangrenzende bebouwing en beplanting aan de Tsjerkebuorren. Voor het overige wordt het voormalige stateterrein begrensd door de achterzijden van percelen aan de Balthasar Bekkerstrjitte en de Master fan Loanstrjitte.

Aan de noordzijde betreft dit de grote stelpboerderij Oldersma State en enige gebouwen van de voormalige gemeente Oostdongeradeel, waarvan een te ver in zuidelijke richting doorgetrokken brandweergarage het ruimtelijk beeld enigszins vertroebelt.

Aan de oost- en zuidzijde van het voormalige stateterrein, in de binnenbocht van de Master fan Loanstrjitte, vormt een reeks in vorm aangepaste nieuwbouwwoningen de ruimtelijke begrenzing. Het hier beschreven oostelijk deel van de dorpsterp is ontsloten via een voetpad langs de buitenzijde van de gracht, dat zowel aansluiting geeft op de paden rondom de kerk als op de ringweg. De tweedeling die de opbouw van de dorpssterp kenmerkt openbaart zich ook in de ruimtelijke opbouw van de Balthasar-Bekkerstrjitte, de weg aan de noordzijde van de dorpsterp. Het westelijk deel van deze straat vormt een ruimte die sterk begrensd wordt door aaneengesloten, kleinere panden, terwijl meer oostelijk de bebouwing uit grotere losse elementen bestaat en de weg voor een deel grenst aan het open landschap.

Het punt waar de Balthasar Bekkerstrjitte uitkomt op de Roptawei wordt gedomineerd door het café "Veldzicht", een plat afgedekt gebouw van twee bouwlagen met een hoge baksteengevel in een opvallende, vroeg 20ste-eeuwse bouwtrant. Uit de grote schuur die aan de achterzijde is aangebouwd blijkt dat het café vanouds werd gedreven in combinatie met een boerenbedrijf.

Behalve op het tegenoverliggende bejaardenhuis ziet het café uit op een kruispunt van een aantal wegen, dat zich kenmerkt door een te omvangrijke bestrating, zwakke profilering en halfslachtige ruimtelijke opbouw. Het daarop aansluitende deel van de Balthasar Bekkerstrjitte heeft daarentegen het karakter van een duidelijk begrensde straatruimte, waartoe vooral de gebogen straatwanden en de beplante erven bijdragen. Aan de noordzijde bestaat de bebouwing geplaatst in een gebogen rooilijn op korte afstand van de straat, overwegend uit kleine 18de- en 19de-eeuwse woningen in één bouwlaag met schild- of zadeldak. Het terugwijken van de straatwand bij de aansluiting op de Singel veroorzaakt een verbreding van de straatruimte, welke nog versterkt wordt door een sterke verspringing in de voorgevelrooilijn aan de zuidzijde van de straat. De nadrukkelijke aanwezigheid van verhoogde trottoirs doet enigszins afbreuk aan het dorpskarakter en draagt in sterke mate bij aan de steenachtige indruk die de straatruimte maakt. Het pleinachtige ruimtelijke karakter wordt echter verzacht door de overal aanwezige voortuinen, die veelal door hagen worden begrensd, en door een rij leilinden voor de woningen aan de noordzijde.

De bebouwing aan de zuidzijde van de straat ligt op de flank van de dorpsterp, waarbij het hoogteverschil tot uiting komt in de diepe voortuinen en in de paden die naar de kerk voeren. In deze zuidelijke straatwand neemt een witgepleisterde woning met een grote centraal geplaatste dakkapel een belangrijke plaats in.

Door zijn vooruitgeschoven positie geeft dit pand een sterke begeleiding aan de gebogen straatruimte en vormt een onmisbare schakel in de ruimtelijke opbouw zowel in de richting van het café "Veldzicht" als naar de meer terugliggende bebouwing ten oosten ervan.

Het gedeelte van de Balthasar Bekkerstrjitte direct ten oosten van de aansluiting met de Singel vormt een overgangsgebied met een eigen ruimtelijk karakter. Aan de noordzijde van de straat veroorzaken enige kleine 19de-eeuwse woningen met ondiepe voortuinen en zwaar beplante achtererven een visuele beëindiging en insnoering van de straatruimte. Aan de zuidzijde wijkt de bebouwing echter verder terug en ontstaat een naar verhouding diepe voorruimte waarin een aantal grote bomen enige ruimtelijke geleiding aanbrengt. Het karakter van deze voorruimte sluit aan op dat van de 19de-eeuwse bebouwing die bestaat uit de voormalige pastorie, een symmetrisch woonhuis van één bouwlaag onder een afgeknot schilddak, en het uit 1876 stammende voormalige gemeentehuis dat twee hoge, van gepleisterde gevelornamenten voorziene bouwlagen telt. Beide panden vormden, samen met de ertussen gelegen lage brandweergarage tot eind 1983 de huisvesting van het gemeentelijk apparaat van Oostdongeradeel. De genoemde voorruimte wordt aan de oostzijde afgesloten door de grote stelphoeve Oldersma State, waarvan de voorname, fraai gedetailleerde voorgevel weer op korte afstand van de straat ligt. Oostelijk van Oldersma State vormt de Balthasar Bekkerstrjitte de begrenzing van de dorpskom en wordt het ruimtelijk karakter vooral bepaald door het aan de noordzijde gelegen open landschap, dat door een transparante bermbeplanting van de straatruimte is gescheiden. Aan de zuidzijde bestaat de bebouwing uit de genoemde stelphoeve met een aangebouwde nieuwe woning en uit het "doktershuis", een vrijstaande 19de-eeuwse villa met witgepleisterde gevels en een smalle, hoge middenpartij. De hoge bomen in de tuin van het doktershuis vormen, samen met de tegenover gelegen beplanting, een belangrijke begeleiding van de weg en een ondersteuning van het ruimtelijk karakter van deze toegang tot de dorpskom.

De Master fan Loanstrjitte vormt het zuidelijk gedeelte van de weg rondom de dorpsterp.

Ook hierbij is een geleidelijke overgang te constateren tussen het oostelijk deel, waar open bebouwing doorzichten naar het landschap mogelijk maakt, en het westelijk deel dat volledig binnen het dorpsmassief is opgenomen.

Aan de zuidoostzijde wordt het karakter van de straatruimte vooral bepaald door een grote kop-romp boerderij, die op enige afstand van de straat op een eigen huisterp is gelegen, en door de aangrenzende lagere school, een gebouw uit de dertiger jaren van deze eeuw waarvan de hoge goot en het grote, overkragende schilddak opvallen. De ligging van het schoolgebouw op korte afstand van en dwars op de straat veroorzaakt samen met de tegenovergelegen bomen in de tuin van het doktershuis een insnoering van de straatruimte, die de afzonderlijke voorruimte van de genoemde kop-romp boerderij extra benadrukt. Van hieruit ontstaan een aantal waardevolle doorkijken op het open landschap, zowel ten noorden van de Balthasar Bekkerstrjitte als ten oosten en zuiden van het dorp. Tegenover de boerderij, aan de binnenzijde van de Master fan Loanstrjitte, ligt een aantal losstaande, kleine woningen in één bouwlaag met zadel- of schilddak, die de afscherming vormen ten opzichte van het open terrein op de dorpsterp, dat van hieruit, via een verhard pad over het achtererf van de stelphoeve Oldersma State te bereiken is.

De bebouwing langs de binnenzijde van de Master fan Loanstrjitte zet zich in westelijke richting voort met een viertal recent gebouwde dubbele woningen, die in de dorpsstructuur zijn ingepast. Waar deze gesloten bebouwingswand aan de westzijde eindigt, grenst het omgrachte terrein van de voormalige Unia State direct aan de straat, waardoor een waardevol uitzicht op de kerk en de omringende bebouwing en beplanting mogelijk wordt. In de buitenbocht van de Master fan Loanstrjitte zorgen enkele lage, boerderijachtige gebouwen met rietgedekte schilddaken voor een visuele afsluiting van de straatruimte vanuit noordelijke en westelijke richting. Het historisch karakter van deze ruimtelijk belangrijke bebouwing wordt verstoord door een tussenliggende slecht geproportioneerde loods. Via een onsluitingspad in zuidelijke richting is ook hier een doorkijk naar het landschap mogelijk, terwijl het blikveld overigens sterk wordt begrensd door de beplante achtererven.

Aan de westzijde van het onsluitingspad ligt het 18de-eeuwse voorhuis van een boerderij, dat resteert na afbraak van de schuur in 1906. Het pand, dat met de hoge tuitgevel naar de straat gekeerd ligt, valt op door zijn langgerekte vorm en het grote aantal hoge vensters in de langsgevel. De westelijk hiervan gelegen laat 19de- en vroeg 20ste-eeuwse bebouwing bestaat uit enige dicht opeeen gelegen, vrijstaande panden, waaronder een kruidenierswinkel, en is eveneens dwars op de straat geplaatst waardoor topgevels hier veelal het beeld bepalen.

Met uitzondering van het winkelpand, waarvan het voor-
terrein met betontegels is gestraat, is de bebouwing
door middel van een voortuin met haag of hek van de
straat gescheiden.

De weg, die vanaf de Master fan Loanstrjitte vanouds
toegang gaf naar de haven aan de kop van de opvaart,
draagt nog steeds de naam Skipfeartsein hoewel de
opvaart inmiddels is gedempt.

Het enigszins dalende beloop van deze straat geeft aan
dat de dorpsterp zich ook ten zuiden van de Master fan
Loanstrjitte nog voortzet.

Bebouwing is uitsluitend aan de westzijde van het
Skipfeartsein gelegen. Deze omvat enige dicht aaneen-
gebouwde lage woningen direct aan de straat, meer
zuidelijk overgaand in een eenvormige woonbebouwing.
De ruimtelijke relatie die het noordelijk deel van het
Skipfeartsein nog had met de Master fan Loanstrjitte is
met de afbraak van een historische boerderij in de bocht
van de weg nagenoeg verdwenen.

De Master fan Loanstrjitte ten westen van de aansluiting
van het Skipfeartsein draagt een wat tweeslachtig ruim-
telijk karakter. Dit wordt veroorzaakt doordat bebouwing
aan de noordzijde voornamelijk geïoriënteerd is op de
paden naar de kerk en dienovereenkomstig dwars is gesi-
tueerd, terwijl de panden aan de zuidzijde in de langs-
richting aan de Master fan Loanstrjitte zijn geplaatst.
Deze opbouw vloeit evenwel rechtstreeks voort uit de
historische ontwikkeling van het dorp en levert daardoor
een belangrijke bijdrage aan de herkenbaarheid ervan.
Het beschreven beeld is het duidelijkst zichtbaar in het
centrale deel van de Master fan Loanstrjitte, gelegen
direct ten westen van de aansluiting met het Skipfearts-
ein. De zuidelijke straatwand is hier opgebouwd uit
lage, voornamelijk 19de-eeuwse woonhuizen en een kleine
boerderij, waarbij de nokrichting van de schilddaken
steeds evenwijdig aan de straat loopt. Deze bebouwing is
in een enigszins verspringende en gebogen rooilijn
geplaatst, waarbij de afstand tot de straat, in weste-
lijke richting gaande, afneemt. Ten gevolge hiervan
ontstaat een sterke vernauwing van de straatruimte op de
plaats waar de tegenovergelegen bebouwing langs de
Tsjerkebuorren nagenoeg doorloopt tot aan de verharding
van de Master fan Loanstrjitte. Deze vernauwing wordt
bovendien nog eens benadrukt door het direct
aangrenzende open terrein van de voormalige Unia State.
Het meest westelijke deel van de Master fan Loanstrjitte
heeft een aanmerkelijk zwakkere ruimtelijke opbouw.

Aan de zuidzijde bevindt zich enige rommelige gesitueerde woonbebouwing die voornamelijk aansluiting vindt bij de zuidwestelijke uitbreidingswijk, terwijl ook de bebouwingswand aan de noordzijde weinig samenhang vertoont.

Hieraan is vooral de teruggeschoven situering van het, rond 1979 gebouwde postkantoor debet, waardoor geen duidelijke straatwand wordt gevormd. Aan de weerszijden van het postkantoor liggen vroeg 20ste-eeuwse woonhuizen in één bouwlaag met kap, op korte afstand van de straat.

Ten zuiden van het café "Veldzicht" sluit de Master fan Loanstrjitte aan op de Roptawei, waarbij een lage schuur op de noordelijke straathoek een belangrijke rol speelt in de ruimtelijke geleiding.

Aan de noordzijde van het dorp ligt aan de Roptawei nog enige bebouwing uit de periode dat Metslawier uitgroeide langs deze doorgaande weg. Aan de oostzijde van de weg betreft dit een eenvoudig 18de-eeuwse woonhuis, met een zadeldak tussen topgevels, en een 19de-eeuwse villa met gepleisterde ornamenten, gelegen in een grote en rijk van bomen voorzien tuin. Dit geboomte vervult, ook vanaf de Balthasar Bekkerstrjitte, een belangrijke rol in de ruimtelijke begrenzing van het dorpsgezicht. Aan de westzijde van de Roptawei ten slotte ligt een vroeg 19de-eeuwse boerenwoning die met de tegenoverliggende bebouwing een duidelijke begrenzing van de historische dorpskern vormt.

BEGRENZING VAN HET DORPSGEZICHT

De beschreven kwaliteiten van de historisch-ruimtelijke structuur en van de bebouwing van Metslawier, alsmede de herkenbaarheid van de historische ontwikkeling in het dorpsbeeld rechtvaardigen een aanwijzing als beschermd dorpsgezicht ex artikel 35 van de Monumentenwet 1988. Tot het aangewezen dorpsgezicht behoren de samenhangende onderdelen van de ruimtelijke structuur, waaruit de historische ontwikkeling is af te lezen.

Dit betreft in de eerste plaats de bebouwde en onbebouwde terpsituatie rondom de kerk, alsmede de ringvormige weg rondom de terp met de daaraan gelegen bebouwing.

Voorts dienen hiertoe gerekend te worden enige percelen aan de noordzijde van het dorp, waarin de uitbreiding gedurende de 18de en 19de eeuw langs de doorgaande weg herkenbaar is gebleven.

In verband met de zwakke ruimtelijke relatie met het overige dorpsgezicht is de bebouwing bij de voormalige opvaart ten zuiden van het dorp vrijwel geheel buiten de begrenzing gelaten.

De begrenzing van het beschermde dorpsgezicht is weergegeven op de bijgevoegde kaart nr. 29-I.

RESULTAAT
GEVOERD OVERLEG

Overeenkomstig het bepaalde in de Monumentenwet zijn de Monumentenraad, de gemeenteraad van Dongeradeel, Gedeputeerde Staten van Friesland en de Rijksplanologische Commissie gehoord inzake het voorstel om Metslawier aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht. Alle in dit overleg betrokken instanties hebben met betrekking tot de voorgenomen aanwijzing een positief advies uitgebracht.

In haar reactie vestigt de Rijksplanologische Commissie de aandacht op het geldende bestemmingsplan "Metslawier-Kom" in relatie tot het aanwijzingsvoorstel. Door de Monumentenraad is over dit bestemmingsplan een afzonderlijk advies uitgebracht aan Burgemeester en Wethouders van Dongeradeel.

RECHTSGEVOLG
BESCHERMING

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet, ingevolge artikel 36, eerste lid van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden vastgesteld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij voor het beschermingsbelang als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als een zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen. De aanwijzing beoogt op die wijze een grondslag te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die recht doet aan de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Vooruitlopend op de formele aanwijzing als beschermd dorpsgezicht is door de gemeenteraad van Oost-Dongeradeel op 21 mei 1981 het bestemmingsplan "Metslawier-Kom" vastgesteld, gericht op het behoud van de historisch-ruimtelijke karakteristiek van het thans aangewezen dorpsgezicht. Gedeputeerde Staten van Friesland keurden dit bestemmingsplan goed bij besluit van 23 maart 1982.

Blijkens een advies van 1 oktober 1985 aan Burgemeester en Wethouders van Dongeradeel is de Monumentenraad van mening dat het beschermingsbelang in voldoende mate is veiliggesteld door het bestemmingsplan "Metslawier-Kom", zodat een herziening van het bestemmingsplan naar aanleiding van de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht achterwege kan blijven.